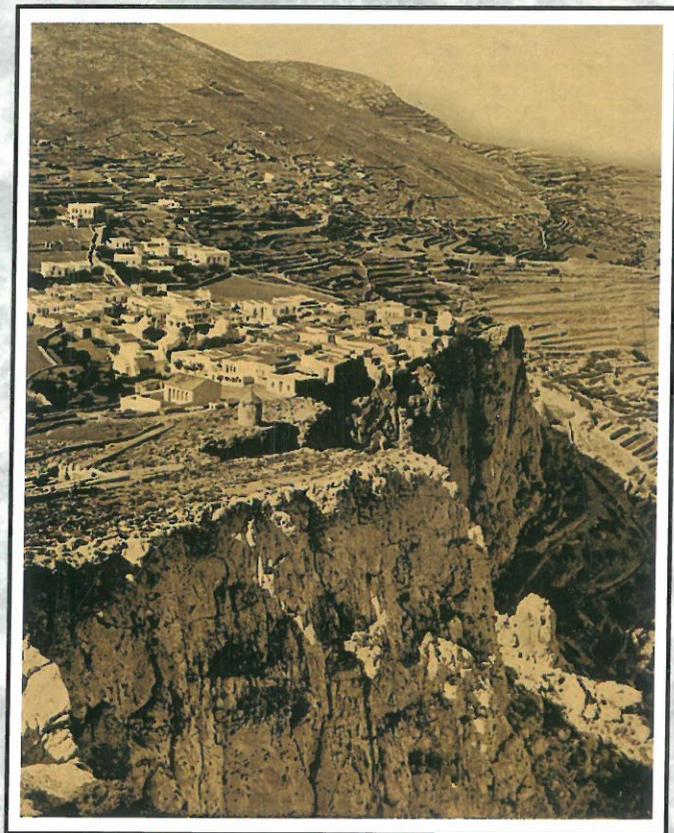

Σίκινος: Θεατές και αθέατες όψεις

(Η συνάντηση της Ένωσης Κυκλαδικού Τύπου στις 20 Ιουνίου 2015)

ΕΝΩΣΗ ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ (Ε.ΚΥ.Τ.)

ΣΙΚΙΝΟΣ: ΘΕΑΤΕΣ ΚΑΙ ΑΘΕΑΤΕΣ ΟΨΕΙΣ

Copyright: Ένωση Κυκλαδικού Τύπου Ε.ΚΥ.Τ.), Μάρνη 33, Αθήνα 10432,
ηλεκτρονική διεύθυνση: info@e-ekyt.gr

Επιμέλεια Έκδοσης: Βασίλης Φραγκουλόπουλος

Σελιδοποίηση: GraphoPress Ε.Π.Ε., Σωκράτους 157, Καλλιθέα

Εκτύπωση: Ι. Γκαντήραγας και Σια Ο.Ε., Γερανίου 7 Αθήνα

ΕΞΩΦΥΛΛΟ:

- Πανοραμική άποψη του Κάστρου της Σικίνου, PERILLA, Francesco. Les îles de la Grèce, Αθήνα, Editions Perilla, 1935.

- Τα μέλη της Ε.ΚΥ.Τ. που επισκέφθηκαν τη Σικίνο

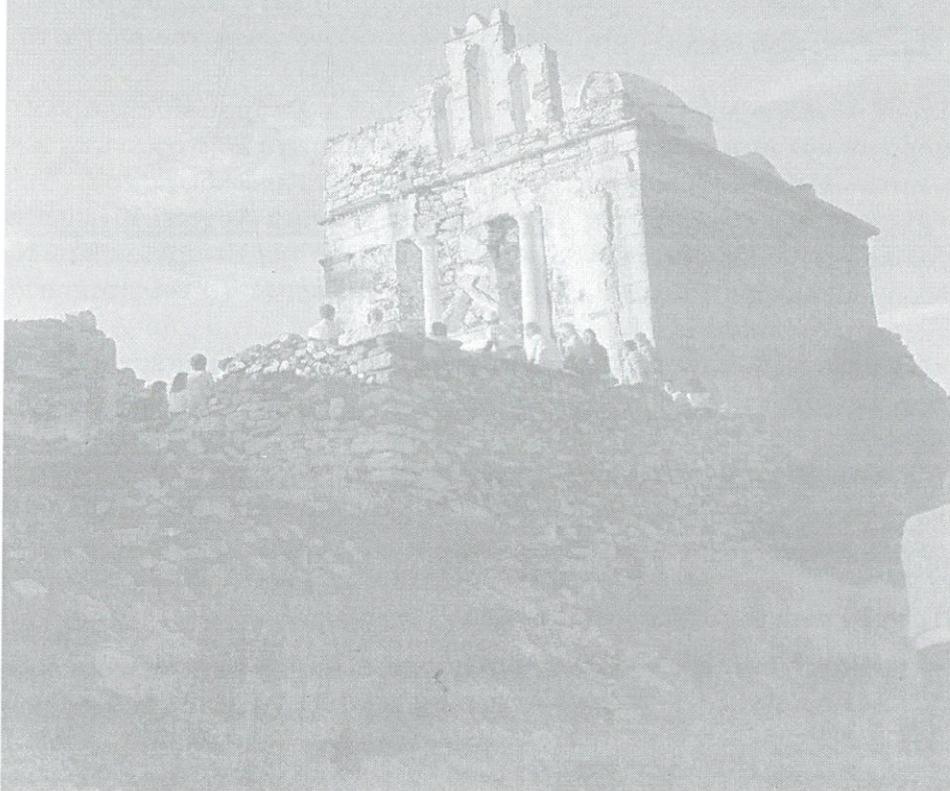

ΟΠΙΣΘΟΦΥΛΛΟ:

Τοπίο της Σικίνου (Vue de l'isle de Sikino), CHOISEUL-GOUFFIER, Gabriel Florent Auguste de. Voyage pittoresque de la Grèce, Παρίσι, J.-J. Blaise MDCCCLXXXII, (1782), σ. 17.

Η Ένωση Κυκλαδικού Τύπου πραγματοποίησε την 20ή συνάντηση - συνέδριό της τον Ιούνιο του 2015 στη Σίκινο. Οι συναντήσεις αυτές σε διάφορα κυκλαδονήσια έχουν παγιωθεί ως εγγύτερη γνωριμία των εκπροσώπων του κυκλαδικού Τύπου με τους τόπους επίσκεψης και τους πληθυσμούς τους, χαρτογράφηση και ανάδειξη των προβλημάτων τους.

Οι εισηγήσεις της σχετικής συνάντησης που πυροδότησαν, ως είθισται, μιαν ενδιαφέρουσα συζήτηση, αποτυπώνονται στο παρόν βιβλίο.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΣΙΚΙΝΟΥ (Αίθουσα Δήμου)

ΕΝΩΣΗ ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΙΚΙΝΟΥ

2 ήμερο
ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Θέμα: « Διαχρονική Πορεία
του Κυκλαδικού Πολιτισμού
Σίκινο: Πολιτιστική
και Αναπτυξιακή Προοπτική.»

Υπευθύνου:
Περιφέρειας
Νοτίου Αιγαίου

Σίκινος 20-21 ΙΟΥΝΙΟΥ 2015

Σάββατο 20.6.2015, ώρα 18:30

- Προσέλευση Συνέδρων
- Προσφώνηση του προέδρου της Ε.ΚΥ.Τ. Στέφανου Λέπουρα
- Εκλογή προέδρου συνεδρίου
- Χαιρετισμοί Προσκεκλημένων και εκπροσώπων Τοπικών Φορέων

Ομιλίες

- **Σπύρος Κάλμπαρης, συγγραφέας-δημοσιογράφος:** *Η εκπαίδευση και η ίδρυση του πρώτου σχολείου στη Σίκινο κατά την εποχή του Καποδίστρια (1838-1831)*

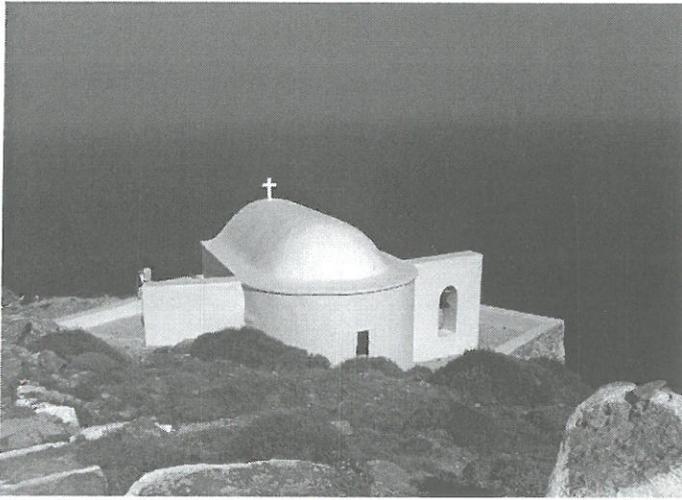
Στους συνέδρους θα μοιραστεί το βιβλίο του κ. Σπύρου Κάλμπαρη Διαδρομές και Αντικατοπτρισμοί Ιστοριογραφίας στη Σίκινο και στις Κυκλάδες «Η Φάτα Μοργκάνα στους βράχους των Κυκλάδων».

- **Εμμανουήλ Μαρμαράς, τ. καθηγητής στο τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης, πρόεδρος της Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών:** *Τουρισμός Μακρόχρονης Διαμονής, Το τελευταίο στάδιο αστικοποίησης των Κυκλάδων και οι επιπτώσεις του στον χώρο.*

- **Κωστής Λεβογιάννης, οικονομολόγος, πρ. Γεν. Γραμματέας Ε.ΚΥ.Τ.:** *Η γαμπλιότητα, η γεννητικότητα και η θνησιμότητα του Κυκλαδικού πληθυσμού κατά τα έτη 1953-2014. Ειδική αναφορά στη Σίκινο.*

- **Τάσος Αναστασίου, Προϊστάμενος Τμήματος Πολιτισμού-Αθλητισμού Κυκλάδων της Περιφέρειας Ν. Αιγαίου:** *ΣΙΚΙΝΟΣ-Διαδρομές στο νησιωτικό ιστορικό τοπίο.*

Τοποθετήσεις συνέδρων-συζήτηση

Παναγία Παντοχαρά, ανάμεσα στο μοναστήρι της Ζωοδόχου Πηγής και στη Χώρα της Σικίνου.
«Παρθένω Σικινιώ Οδυσσέας Ελύτης ανέθηκε».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Στ. Λέπουρας: Χαιρετισμός του Προέδρου της ΕΚΥΤ.	6
Β. Μαράκης: Χαιρετισμός του Δημάρχου της Σικίνου	7
Β. Φραγκουλόπουλος: Η πληθυσμιακή φυσιογνωμία της Σικίνου	8
Σπ. Κάλμπαρης: Διαδρομές και αντικατοπτρισμοί ιστοριογραφίας στη Σίκινο και στις Κυκλάδες	12
Εμμ. Β. Μαμαράς: Τουρισμός μακρόχρονης διαμονής	27
Κ. Σ. Λεβογιάννης: Η γαμπλιότης, η γεννητικότητα και η θνησιμότης του πληθυσμού της Σικίνου, των Κυκλάδων και της Ελλάδος κατά την μακράν περίοδο 1956-2014	38
Τ. Αναστασίου: Διαδρομές στο νησιωτικό ιστορικό τοπίο	45
Β. Φραγκουλόπουλος: Το κοινοτικό αρχείο Σικίνου	55
Βιβλιογραφία	58

**ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ
κ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΛΕΠΟΥΡΑ**

Αιδεσιμότητα, κ. Δήμαρχε, κ. Πρόεδρε της Ένωσης Σικινίων, Κυρίες και Κύριοι κάτοικοι της Σικίνου, αγαπητοί συνάδελφοι.

Η Σίκινος μας εντυπωσίασε και μας αποζημίωσε για την ταλαιπωρία του ταξιδιού. Όμως μας φανέρωσε έμπρακτα και τα προβλήματα που δημιουργεί η έλλειψη τακτικής συγκοινωνίας σ' αυτό το μικρό και τόσο γραφικό Κυκλαδονήσι.

Άλλωστε αυτός είναι ο σκοπός μας και γι' αυτό επιλέγουμε για τα ετήσια συνέδριά μας μικρά νησιά με προβλήματα, αλλά και με προοπτικές ανάπτυξης, προκειμένου να τα προβάλλουμε μέσα από τις εφημερίδες των Κυκλάδων. Η επιλογή της Σικίνου ήταν απόλυτα επιτυχημένη, αν κρίνουμε από τις εντυπώσεις, που μέχρι τώρα έχουμε αποκομίσει, από την καθαριότητα, τη νοικοκυροσύνη, την ευγένεια των κατοίκων, την ομορφιά του τοπίου, αλλά και την απομόνωση, την προβληματική συγκοινωνία και την έλλειψη προβολής, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των επιχειρηματιών του νησιού.

Από την πλευρά μας θα προβάλλουμε τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Σικίνου και ελπίζουμε ότι η επίσκεψή μας θα συμβάλλει στην προσπάθεια που καταβάλλεται από τους τοπικούς φορείς για την ανάπτυξη του νησιού. Ευχαριστούμε το Δήμαρχο Σικίνου κ. Βασίλη Μαράκη και τον πρόεδρο της Ένωσης Σικινίων και της Ομοσπονδίας Συλλόγων Μικρών Κυκλαδονήσων κ. Πασχάλη Συρίγο για τη θερμή υποδοχή και φιλοξενία τους, καθώς και τους κατοίκους του νησιού για την ευγένεια και τη φιλική τους διάθεση.

**ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΤΗΣ ΣΙΚΙΝΟΥ
κ. ΒΑΣΙΛΗ ΜΑΡΑΚΗ**

Με μεγάλη χαρά υποδεχόμαστε στο νησί μας τους δημοσιογράφους της Ένωσης Κυκλαδικού Τύπου και ελπίζουμε ότι αυτή η επίσκεψη θ' αποτελέσει μια καλή ευκαιρία για την προβολή της Σικίνου και την επίλυση των μεγάλων προβλημάτων της.

Όπως διαπιστώσατε, η Σίκινος είναι απομονωμένη και το μεγάλο πρόβλημά της είναι το συγκοινωνιακό. Τα πλοία περνούν έξω από το λιμάνι μας για τα διπλανά τουριστικά νησιά και δεν προσεγγίζουν τη Σίκινο. Αυτό έχει ως συνέπεια να δυσκολεύεται η τουριστική ανάπτυξη, παρά το γεγονός ότι έχουν δημιουργηθεί αξιόλογες τουριστικές μονάδες. Όμως δεν είναι μόνο ο τουρισμός. Η έλλειψη συγκοινωνίας δημιουργεί προβλήματα σε όλους τους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής του νησιού. Στην υγεία, στην παιδεία, στην τροφοδοσία.

Από το Δήμο καταβάλλουμε μεγάλες προσπάθειες για την ανάπτυξη του τουρισμού, της γεωργίας και της κτηνοτροφίας μέσα σ' ένα πλαίσιο παράλληλης ανάπτυξης και έχοντας ως πρώτο στόχο τη διατήρηση της φυσιογνωμίας και της παράδοσης του νησιού μας.

Σας καλωσορίζουμε λοιπόν στη Σίκινο, σας ευχαριστούμε που διαλέξατε το νησί μας για τη φετινή σας εκδήλωση και σας ευχόμαστε καλή διαμονή και επιτυχία στο συνέδριό σας.

Η ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΣΙΚΙΝΟΥ

Από το 1418-1835*

1418: Ακατοίκητη (De Caumont)¹
[1528]: Παλαιότερα καλά κατοικημένη, ένα κάστρο ερειπωμένο (B. Bordone)²
1579: Ακατοίκητη (Carlier de Pinoti)³
1670: 60 φορολογικές μονάδες (οθωμανική καταστίχωση)⁴
1675: 2.000 κάτοικοι (P. Ricaut)⁵
1700: 200 κάτοικοι στη Χώρα (J. Pitton de Tournefort)⁶
1770: 700 κάτοικοι (P. di Krienen)⁷
1793-1799: 200 κάτοικοι (G. A. Olivier)⁸
πριν το 1821: 600 κάτοικοι (υπόμνημα Ιω. Καποδίστρια)⁹
1821: Περιοχή του Δήμου Σικίνου 750 κάτοικοι, 200 οικογένειες¹⁰
1825: 200 κάτοικοι περίπου (J. Emerson)¹¹
1829: 1.600 κάτοικοι μαζί με τη Φολέγανδρο (Γαλλική αποστολή)¹²
1829: 1.100 κάτοικοι (Fr. Thiersch)¹³
1832: Περιοχή του Δήμου Σικίνου 760 κάτοικοι, 205 οικογένειες¹⁴
1835: 1.000 κάτοικοι μαζί με τη Φολέγανδρο (E. Ledhu)¹⁵
Σύμφωνα με το Διάταγμα της 1(13) Οκτωβρίου 1934 «Περί του σχηματισμού των Δήμων του Νομού των Κυκλάδων» (ΦΕΚ4Α/10-3-1835) στη Σίκινο καταγράφονται 890 κάτοικοι.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

¹ F. W. Hasluck, «Depopulation in the Aegean islands and the turkish conquest», B.S.A., 17 (1910-1911), σ. 161.

² B. Bordone, Libro de tutte l'isole del mondo, Βενετία 1528, σ. 45· πρβλ. F. W. Hasluck, ό.π., σ. 161.

³ E. Blochet (έκδ.), Carlier de Pinon, Voyage en Orient, Παρίσι 1920, σ. 55, πρβλ. F. W. Hasluck, ό.π., σ. 161.

⁴ B. J. Slot, «Η Σίφνος μια ειδική νησιωτική οικονομία (15ος - 17ος αιώνας)», Πρακτικά Α' διεθνούς Σιφναϊκού Συμποσίου, τ. 2, Αθήνα 2001, σ. 65.

⁵ P. Ricaut, Histoire de l'estât présent de l'église Grecque et de l'église Arménienne, μετάφρ. Εκ του αγγλικού, Middelbourg 1692, σ. 36. Πρβλ. B. J. Slot, Archipelagus Turbatus, Κωνσταντινούπολη 1982, σ. 290. Τον πληθυσμό αυτό αναφέρει για το 1673 και ο Π. Ζερλέντης, «Εκ των νησιωτικών Γεωγραφικά, Ιστορικά, Γλωσσικά», Νησιωτική Επετηρίς, 1 (1918), σ. 95, χωρίς να αναφέρει πηγή, αντλώντας πιθανότατα την πληροφορία από τον P. Ricaut.

⁶ J. Pitton de Tournefort, Voyage d'un botaniste I. L'Archipel grec, επανέκδ.

* Δ. Δημητρόπουλος, Μαρτυρίες για τον πληθυσμό των νησιών του Αιγαίου 15^{ου}-αρχές 19^{ου} αιώνα, ΚΝΕ τετράδια εργασίας 27, Αθήνα 2004, σ. 221-222.

με επιμέλεια St. Yerasimos, Παρίσι 1982, σ. 228· πρβλ. Π. Ζερλέντης, ό.π., σ. 95. Οι Κ. Σιμόπουλος, Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα 333μ.Χ.-1700, τ. 1, 5η έκδ., Αθήνα 1984, σ. 579, 723 και Β. J. Slot, ό.π., σ. 290, αναφέρουν 850 κατοίκους (ο αριθμός αυτός σε ecus είναι σύμφωνα με τον Pitton de Tournefort ο φόρος που καταβάλλουν οι κάτοικοι του νησιού).

⁷ P. di Krienen, Breve descrizione dell'Arcipelago, Λιβόρνο 1773, σ. 29· Π. Ζερλέντης, ό.π., σ. 95· Κ. Σιμόπουλος, Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1700-1800, τ. 2, 4η έκδ., Αθήνα 1984, σ. 336.

⁸ G. A. Olivier, Voyage dans l'Empire Othoman, l'Egypte et la Perse, τ. 2, Παρίσι 1801, σ. 184· πρβλ. Π. Ζερλέντης, ό.π., σ. 95.

⁹ Α. Μάμουκας, Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος, τ. 11, Αθήνα 1852, σ. 261 (το υπόμνημα συντάχθηκε το 1828).

¹⁰ Η πληροφορία προέρχεται από δίφυλλο με ημερομηνία 4 Μαρτίου 1856 και τίτλο «Renseignements statistiques sur la Grèce», όπου καταγράφονται στοιχεία για τον πληθυσμό της Ελλάδος χωρίς μνεία της προέλευσης της πηγής, βλ. Κ. Κόμης, Ιστορική δημογραφία του νεοελληνικού χώρου. Πηγές (19ος αιώνας), Ιωάννινα 2002, σ. 96.

¹¹ J. Emerson, Letters from the Aegean, τ. 2, Λονδίνο 1829, σ. 145.

¹² Μ. Χουλιαράκης, Γεωγραφική, διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος, 1821 -1971, τ. 1, μέρος Ι, Αθήνα 1973, σ. 45.

¹³ Φρ. Τις, Η Ελλάδα του Καποδίστρια. Η παρούσα κατάσταση της Ελλάδος (1828-1833) και τα μέσα για να επιτευχθεί η ανοικοδόμηση της, τ. 1, μετάφρ. Α. Σπήλιος, Αθήνα 1972, σ. 273.

¹⁴ Η πληροφορία προέρχεται από το τεκμήριο με τίτλο «Renseignements statistiques sur la Grèce» που αναφέραμε παραπάνω, βλ. Κ. Κόμης, ό.π., σ. 95.

¹⁵ Ι. Δημάκης, «Το εμπόριον της Σύρου και η κατάστασις εις τας Κυκλάδας (Συμφώνως προς υπόμνημα γάλλου προξένου του έτους 1835)», Ε.Ε. Κ.Μ., 4 (1964), σ. 621.

ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΙΚΙΝΟΥ ΑΠΟ ΤΟ 1861 ΤΟ 2011

Σύμφωνα με τις επίσημες, δημοσιευμένες απογραφές πληθυσμού, η Σίκινος συγκεντρώνει τον εξής πραγματικό πληθυσμό:

1861: 970 κάτοικοι

1870: 763 κάτοικοι

1879: 702 κάτοικοι

1889: 696 κάτοικοι

1896: 697 κάτοικοι

1907: 627 κάτοικοι

1920: 636 κάτοικοι
1928: 649 κάτοικοι
1940: 688 κάτοικοι
1951: 590 κάτοικοι
1961: 453 κάτοικοι
1971: 331 κάτοικοι
1981: 290 κάτοικοι
1991: 267 κάτοικοι
2001: 238 κάτοικοι
2011: 270 κάτοικοι

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΙΚΙΝΟΥ

▶ ΦΕΚ 4Α - 10/3/1835

Ο οικισμός ορίζεται έδρα του δήμου Σικίνου.

▶ ΦΕΚ 261Α - 31/08/1912

Ορίζεται έδρα της κοινότητας Σικίνου. Ο Δήμος καταργείται.

▶ ΦΕΚ 261Α - 31/08/1912

Αποσπάται από το νομό Κυκλάδων και υπάγεται στο νομό Χανίων.

▶ 18/12/1920 (απογραφή πληθυσμού: ΦΕΚ 244Α - 27/12/1921)

Αναγνώριση του οικισμού Βουνίων.

▶ 16/10/1940 (απογραφή πληθυσμού: ΦΕΚ 29Α - 2/2/1946)

Αναγνώριση του οικισμού Βουνίων.

▶ 16/10/1940 (απογραφή πληθυσμού: ΦΕΚ 241Α - 19/07/1941)

Η κοινότητα αποσπάται από το νομό Κυκλάδων και υπάγεται στο νομό Χανίων.

▶ ΦΕΚ 163Α - 27/06/1942

Αποσπάται από το νομό Χανίων και υπάγεται στο νομό Αττικής και Βοιωτίας.

▶ ΦΕΚ 269Α - 20/10/1942

Αποσπάται από την επαρχία Μήλου του νομού Αττικής και Βοιωτίας και υπάγεται στην επαρχία Σύρου του νομού Κυκλάδων.

► ΦΕΚ 126Α - 19/06/1944

Αποσπάται από την επαρχία Σύρου του νομού Κυκλάδων και υπάγεται στην επαρχία Μήλου του νομού Κυκλάδων.

► 17/03/1991 (απογραφή πληθυσμού: ΦΕΚ 882Β/6-12-1993)

Αποσπάται από την επαρχία Μήλου του νομού Κυκλάδων και υπάγεται στην επαρχία Θήρας του νομού Κυκλάδων.

► Ν. 2539/1997 (γνωστός ως Καποδίστριας): Διατήρησε την κοινότητα, δεν την μετασχημάτισε σε δήμο.

► 18/03/200 2001 (απογραφή πληθυσμού: ΦΕΚ 715Β/2-6-2001)

Αναγνώριση του οικισμού Καρδιώτισσα (νησί) και προσάρτησή του στην κοινότητα Σικίνου.

Αναγνώριση του οικισμού Κάραβος (νησί) και προσάρτησή του στην κοινότητα Σικίνου.

Αναγνώριση του οικισμού Αβολαδονήσιο (νησί) και προσάρτησή του στην κοινότητα Σικίνου.

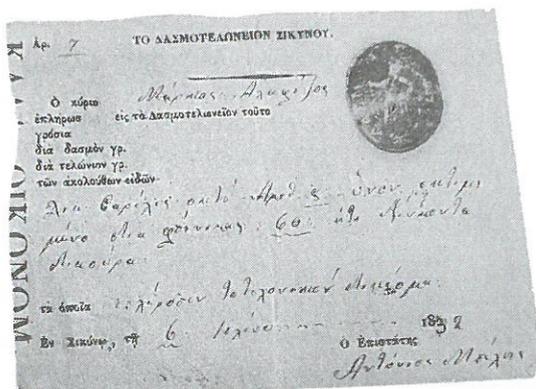
Αναγνώριση του οικισμού Καλόγερος (νησί) και προσάρτησή του στην κοινότητα Σικίνου.

► ΦΕΚ 87Α - 07/06/2010

Η κοινότητα αναγνωρίζεται σε δήμο.

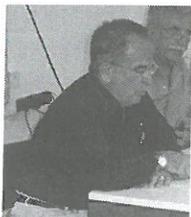
Β. Φραγκουλόπουλος
Νομικός-Οικονομολόγος

Από τον φάκελο 272 του
Καποδιστριακού Αρχείου
(Επιτροπή Οικονομίας-Γ.Α.Κ.)

Διαδρομές και αντικατοπτρισμοί ιστοριογραφίας στη Σίκινο και στις Κυκλάδες

Η εκπαίδευση του πρώτου σχολείου στη Σίκινο κατά την εποχή του
Καποδίστρια (1828-1831)

Σπύρος Κάλμπαρης
Συγγραφέας-Δημοσιογράφος

«...ο διάλογος των Νεοελλήνων με την αυτο-συνείδηση είναι δύσκολο να επιχειρηθεί. Μήπως αυτός ο διάλογος, για να είναι διάλογος, χρειάζεται να έχει μια συνέχεια σημαδεμένη από τη μνήμη;»

Κώστας Αξελός

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Προσπαθούμε μέσα από την Ένωση, μέσα από τις σελίδες των περιοδικών και των εφημερίδων μας, να ενθαρρύνουμε πρωτοβουλίες, σκέψεις, πρόνοιες και ενέργειες που φέρνουν τους ανθρώπους των νησιών μας πιο κοντά. Οι δυσκολίες των εφημερίδων και των περιοδικών, είτε είναι οικονομικές είτε τεχνικές, είναι δεδομένες. Θα πρέπει όμως να τις αντιμετωπίζουμε με θάρρος και αισιοδοξία.

Είναι αλήθεια ότι με τα σημερινά δεδομένα της οικονομικής καταδυναστευσης από μέρους των αγορών και των τραπεζών, της καταπίεσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της χειραγώγησης της σκέψης και της έκφρασης, της καταστροφής του περιβάλλοντος, της περιφρόνησης των αξιών, γίνεται ολοφάνερο ότι πληγωνόμαστε καθημερινά. Υφιστάμεθα μια πολιτιστική γενοκτονία και μια υποβάθμιση σε όλη την Ευρώπη. Μια Ευρώπη, η οποία στον εικοστό αιώνα δεν ήταν η φυσική πατρίδα της ελευθερίας και της δημοκρατίας, αλλά ήταν περισσότερο ένα επιβαρυντικό εργαστήρι κοινωνικού και πολιτικού πειραματισμού. Και εκεί οδηγήθηκε καταλύοντας και αναπλάθοντας πολλές φορές τον εαυτό της μέσα από τους πολέμους, τις ρήξεις, τις επαναστάσεις, τον οικονομι-

κό και ιδεολογικό ανταγωνισμό. Η ήττα της ναζιστικής Νέας Τάξης κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο έδωσε μια νέα ευκαιρία στη δημοκρατία στην Ευρώπη, αλλά καθώς περνούσαν τα χρόνια η Δύση σύρθηκε σε μια αμφίροπη πάλη ανάμεσα στην ανεκτικότητα και τη φυλετική εξόντωση, στις αυτοκρατορικές φιλοξοξίες και τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό, στο άρρωστα φορτισμένο παρελθόν και το άδηλο μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε αδιάκοπη εξέλιξη. Σε τούτο ακριβώς οφείλεται η αβεβαιότητα και η σύγχυση που παρατηρούμε στον κόσμο, καθώς και ο υπέρμετρος ζήλος που τις γεννά. Κατά τον ίδιο τρόπο θα πρέπει να αιτιολογήσουμε την ατελή μας γνώση για τα πράγματα, καθώς και την αργή πρόοδο που σημειώνουμε προς το βέλτιστο. Μοιάζουμε με τα παιδιά του Ισραήλ που ταξίδευαν για σαράντα χρόνια από την Αίγυπτο προς τη γη Χαναάν, ενώ θα μπορούσαν να είχαν φτάσει σε λιγότερο από ένα χρόνο.

Το αυτοκαταστροφικό όμως αυτό μοντέλο και απάνθρωπο σύστημα της σύγχρονης ζωής μέσα σε μια Ευρώπη αποστεγνωμένη από τις ιδέες μπορεί να αποτραπεί μόνο με την ανθρώπινη συνοχή και συμπόνοια προς τον συνάνθρωπό μας, θέματα που είχαμε τα προηγούμενα χρόνια απαρνηθεί, και να βαδίσουμε σε ένα καινούργιο ξεκίνημα. Αυτό το ξεκίνημα που μας υπόδειξε ο θαυμαστός εκείνος αιώνας του Καποδίστρια, ο οποίος είχε την δική του κινητήρια δύναμη και γι' αυτό θριάμβευσε. Σήμερα όμως που ένας κύκλος, 200 και πλέον ετών, ιδεολογικών πολιτικών στην Ευρώπη πλησιάζει στο τέλος του, και ο κόσμος μπαίνει σε περίεργα μονοπάτια, τί θα λένε για τον δικό μας αιώνα στο μέλλον ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΕΚΕΙΝΟΙ, ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ, όταν γυρίσουν και τον κοιτάξουν κατάματα; Θα είναι ο αμερικανικός τότε, ο ρωσικός, ο κινεζικός ή ένας ατομικός αιώνας;

Δεν θα ήταν όμως υπέροχο να είναι ο αιώνας όλων μας, όπου οι άνθρωποι όλου του κόσμου-ελεύθεροι-θα βρουν τρόπο να ζήσουν μαζί; Θα ήθελα όλα αυτά να τα δούμε να συμβαίνουν χωρίς η Δύση -Ευρώπη και Αμερική- να διεκδικεί πάντοτε να διαδίδει τον πολιτισμό και τους καλούς τρόπους της σε άλλες ηπείρους. Γιατί να μην κάνει αυτό στην ίδια τη Δύση;

Διαβάζοντας για την εκπαίδευση και την ίδρυση του πρώτου Σχολείου στη Σίκινο κατά την εποχή του Καποδίστρια, δηλαδή πριν από 187 χρόνια, μπορούμε να διδαχθούμε πολλά από την υπέροχη αυτή διαδρομή της ελληνικής ιστορίας από μια Ελλάδα, η οποία έτρεφε πολλές ελπίδες με τον Καποδίστρια που έφτανε, σε μια εποχή δύσκολη για την Ελλάδα.

Τα χρήματα ήταν λίγα, τα δάνεια με δυσκολία έφταναν στην Ελλάδα και ακόμα δυσκολότερα διοχετεύονταν για τους σκοπούς που εγκρίθηκαν και ο Καποδίστριας, μέσα στην απόγνωσή του, διέθεσε ακόμη

και την προσωπική του περιουσία για τις ανάγκες της δημιουργίας του νέου ελληνικού κράτους.

Οι άλλοι προύχοντες,δημογέροντες και οι κάθε λογής επιστάτες και προστάτες των νησιών και της Στερεάς,με δυσκολία προσέφεραν κι αυτοί κάποιο πολύ μικρό ποσό ή μέρος της περιουσίας τους. Αρκετοί μάλιστα από αυτούς αναπολούσαν το οθωμανικό καθεστώς.

Κοινωνικά η Ελλάδα,την εποχή αυτή,χωρίζεται σε τρεις τάξεις: α) τους πλούσιους γαιοκτήμονες και πρόκριτους που δεν έχουν αποβάλει τη νοοτροπία του πασά, β) τους καπεταναίους και οπλαρχηγούς,οι οποίοι οι περισσότεροι από αυτούς προέρχονται από τους αρματωλούς και τους κλέφτες,και οι οποίοι μπερδεύουν το νόημα της ελευθερίας με την απειθαρχία και την ανευθυνότητα και γ) τους φτωχούς αγρότες που σηκώνουν το βάρος της παραγωγής και έχουν βαρεθεί να είναι παιχνίδι ανάμεσα στους δύο πρώτους. Τέλος υπάρχει και μια άλλη κατηγορία ανθρώπων, αλλά πολύ μικρή: Ήσαν οι μορφομένοι και αρκετοί φιλέλληνες,οι οποίοι όμως μαζί με τους αγρότες, έτρεφαν μια αληθινή αγάπη για την πατρίδα.

Τον αντικατοπτρισμό, λοιπόν, της Ιστορίας, στην εκπληκτική εκείνη εποχή του Καποδίστρια, τον βλέπουμε· δεν είναι ψέμα! αλλά δεν είναι και η απόλυτη αλήθεια. Θα είμαστε και θα δρούμε σαν εκείνους τους μοναχικούς ναυτικούς, που όταν ταξίδευαν τον Μεσαίωνα και αντίκρουζαν τις μαγικές εκείνες νύχτες τα θεόρατα βράχια στο στενό της Μεσσίνας -ανάμεσα στην Καλαβρία και τη Σικελία- έβλεπαν αυτά τα ίδια βράχια να μεταμορφώνονται μπρος στα μάτια τους,κάτω απ' το λιγιστό φως του φεγγαριού, σε μαγικά και απίστευτα παλάτια. Ήταν τα παλάτια της Φάτα Μοργκάνα, της αδελφής του βασιλιά Αρθούρου· κι εκείνοι τα έβλεπαν αληθινά! Ορθώνονταν μπρος στα μάτια τους σαν να ήσαν αληθινά! Να συνέβαινε άραγε το ίδιο και με τους πρώτους Σικινίτες ναυτικούς της αρχαίας εποχής; Οι οποίοι όταν αντίκρουζαν τις μαγικές εκείνες νύχτες,τα θεόρατα βράχια της Σικίνου ανάμεσα στην Ίο και τη Φολέγανδρο να μεταμορφώνονταν μπρος στα μάτια τους, εκείνα τα ίδια βράχια, σε μαγικές μάχες ανάμεσα στους συντρόφους του Οδυσσέα και τους Κύκλωπες; Ή έβλεπαν πάνω στους βράχους να λαμπυρίζουν τα χιλιάδες καράβια των Αχαιών του Αγαμέμνονα που αντικατοπτρίζονταν από τα μακρινά παράλια της Τροίας και έμεναν εκστατικοί και μαγεμένοι; Γιατί εκείνοι οι Σικινίτες τα έβλεπαν σαν αληθινά! Ορθώνονταν μπρος στα μάτια τους μαγευτικά και αληθινά!

Να συμβαίνει άραγε το ίδιο και με τα περισσότερα έργα για τη νεώτερη ελληνική ιστορία και δη του '21 που,όταν τελειώνουμε το κάθε

βιβλίο, να θέλουμε να το βλέπουμε να είναι πάντα πλήρες και σε παντοτεινή επικαιρότητα και τα παλάτια αυτά της Φάτα Μοργκάνα, που δημιουργήσαμε ή ονειρευθήκαμε, να γκρεμίζονται στο πρώτο φως της μέρας, όταν εμφανίζονται καινούριες πληροφορίες και δεδομένα; Γιατί όντως, όπως είναι φυσικό, θα προκύπτουν πάντα νέα στοιχεία που θα επαληθεύουν ή θα καταρρίπτουν τα παλαιότερα ιστορικά συμπεράσματα και έτσι η ιδιαίτερη σημασία των ιστορικών γεγονότων θα μετασχηματίζεται ή και πολλές φορές να ακυρούται. Αλλά ακόμη και κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, οι πρόνοιες ήταν ιδιαίτέρως εξαιρετικές έως και μοναδικές για να ασχοληθώ με αυτό το εγχείρημα.

Α' ΜΕΡΟΣ

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821

«Η τέχνη είναι καλή όταν είναι ωφέλιμη. Γι' αυτό ο Σωκράτης συνέδεε τόσο σοφά τις γνώσεις και τη διδασκαλία του με την πρακτική τους εξάσκηση».

William Penn, Οι καρποί της Μοναξιάς, εκδ. Ροές, Αθήνα 2007

Οι υπάρχουσες μαρτυρίες δείχνουν ότι δεν υπήρχε μια ενιαία πολιτική της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως προς την παιδεία των Ελλήνων και λοιπών Χριστιανών σε όλες τις εποχές και σε όλους τους τόπους και τα νησιά του Αρχιπελάγους. Υπάρχουν αναφορές για ακραία αντιχριστιανικά μέτρα, όπως η απαγόρευση χρήσης της μητρικής γλώσσας επί ποινή κοψίματος της γλώσσας, κάτι που θεωρούνταν σύμφωνο με την τουρκική παράδοση, αλλά δεν υπάρχουν έγκυρες πληροφορίες για κάτι τέτοιο.

Ο Γερμανός ελληνιστής Μαρτίνος Κρούσιος, στο κυριότερο έργο του *Turcograecia* (1584), σημειώνει την παρουσία κοινών σχολείων, όπου τα παιδιά διδάσκονται ανάγνωση μέσα από εκκλησιαστικά λειτουργικά βιβλία. Το ίδιο επιβεβαιώνει, αρκετά χρόνια αργότερα, και ο ιερέας της γερμανικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη Σάλομον Σβέιγκερ (1), (Salomon Schweigger). Ειδικότερα, η περίοδος της δεύτερης και κυρίως της τρίτης δεκαετίας του 17^{ου} αιώνα, χαρακτηρίζεται ως

η πρώτη μετά την Άλωση αληθινή πνευματική αναγέννηση της υπόδουλης Ελλάδας με την ελληνική παιδεία να γνωρίζει σημαντική βελτίωση που συνεχίστηκε τις επόμενες δεκαετίες.

Ένα από τα παλαιότερα έργα Έλληνα συγγραφέα για τα σχολεία και την εκπαίδευση των υπόδουλων Ελλήνων είναι το *Status praesens ecclesiae graecae*, του Αλέξανδρου Ελλάδιου(2), που εκδόθηκε το 1714 σε λατινική γλώσσα. Εκεί αναφέρεται με λεπτομέρειες η διδασκαλία των παιδιών που στο αρχικό στάδιο περιστρεφόταν γύρω από τα εκκλησιαστικά βιβλία. Ο Ελλάδιος είναι ίσως ο πρώτος που αναφέρει τον όρο «κολυβογράμματα». Από άλλη πηγή πάλι, λχ. ο Γεώργιος Κωνσταντίνου, ο εκ Ζαγορίου, στον πρόλογο του Τετράγλωσσου Λεξικού του τυπωμένο στη Βενετία το 1787 επιμένει από την πλευρά του ότι μέχρι το 1755 δεν υπήρχαν σχολεία στις Κυκλάδες εκτός από ένα στη Σίφνο.

1. **Σολομών Σβείγκερ (Salomon Schweigger)**. Σημειώνει (γύρω στα 1580) σε βιβλίο του: «Επιτρέπεται (από τους Οθωμανούς) η ανίδρυση δημοτικών σχολείων, αλλά κακώς ταύτα διευθύνονται, **αίτιος δε ο πατριάρχης, μή δρων κατά το καθήκον αυτού**, διότι υπάρχουν λίαν μικρά σχολεία, εις τα όποια εις καλόγηρος διδάσκει ανάγνωσιν και γραφήν εις ολίγιστα παιδιά. Εάν τις μαθητής ορέγνται ανωτέρας παιδείσεως, οφείλει να απόλαυση τούτου δι' ίδιαν αυτού ενεργείας και μεγάλων θυσιών. Λαμβανομένου δ' υπόψιν των καλών του λαού διαθέσεων, ουδεμία χωρεί αμφιβολία ότι θαυμασίως θα επιτεύγχανόν, εάν υπήρχον καλαί σχολαί, εις τας οποίας να εδιδάσκοντο αι τέχναι και αι επιστήμαι...»

2. **Ο Αλέξανδρος Ελλάδιος** υπήρξε Έλληνας λόγιος. Γεννήθηκε στη Λάρισα το δεύτερο μισό του 17ου αιώνα. Ο παππούς του, που ήταν επί εικοσιπενταετία ηγούμενος της Μονής των Αγίων Κοσμά και Δαμιανού, έστειλε τον Αλέξανδρο από παιδική ηλικία πέντε ετών να μάθει τα πρώτα γράμματα στον πλούσιο ομογενή αδελφό του, Χρυσόσκουλο. Αφού έμαθε τα γράμματα, γύρισε στην πατρίδα του δωδεκαετής και μετά από τέσσερα χρόνια πήγε στην Αδριανούπολη και το Βυζάντιο, όπου διδάχτηκε από τον Κερκυραίο Φραγκίσκο Προσαλέντη. Περιηγήθηκε σε διάφορες χώρες της Ευρώπης και κυρίως στην Γερμανία, όπου διέμεινε για πολλά χρόνια. Στην Γερμανία συνεργάστηκε με τον Χέρμαν Φράνκ, ο οποίος το 1709 περίπου του ανάθεσε την επιμέλεια της μετάφρασης της Αγίας Γραφής στα απλοελληνικά. Το 1714 έγραψε σύγγραμμα στα λατινικά με τίτλο *Status praesens ecclesiae graecae* (Η παρούσα κατάσταση της Ελληνικής Εκκλησίας). Στο έργο αυτό περιγράφει την κατάσταση των Ελλήνων από την άποψη της θρησκείας, της γλώσσας και της παιδείας. Το έργο αυτό αφιέρωσε στον Τσάρο Πέτρο της Ρωσίας.

Διαπεύδει δε όσους άλλους ιστορικούς ή περιηγητές βρήκαν κανονικά σχολεία στην πολυνησία των Κυκλάδων. Σε παρακείμενα βέβαια νησιά στο Αρχιπέλαγος υπάρχουν σχολεία, όπως στη Πάτμο η Πατμιάδα Σχολή από το 1713, και στη Χίο η Σχολή του Αγίου Βίκτωρος από το 1666, το Φροντιστήριο των Αγ. Αναργύρων από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα, η Μεγάλη Σχολή της Χώρας στα μέσα του 18^{ου} αιώνα και τέλος το καλούμενο Γυμνάσιο Χίου στα 1815. Για αυτή την περίοδο πριν τον Αγώνα του '21 δεν έχουμε μέχρι στιγμής επίσημα έγγραφα, διοικητικής ή κοινοτικής φύσης.

Για τη μελέτη αυτών των θεμάτων της εκπαίδευσης και της σχολικής παιδείας την αρχή έκαμε το 1865, ο *Ροδοκανάκειος Φιλολογικός Αγών*, με την προκήρυξη διαγωνισμού με αντικείμενο την ιστορία της ελληνικής παιδείας από την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι το 1821. Υποβλήθηκαν τότε οι εργασίες του Παναγιώτη Αραβαντινού(3) και Κωνσταντίνου Σάθα(4) στις οποίες όμως δεν γίνεται καμιά αναφορά στην ύπαρξη *Κρυφού Σχολείου*. Συμπληρωματική της εργασίας του Ματθαίου Παρανίκα είναι και η μελέτη του Τρύφωνος Ευαγγελίδου, *Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας*(1936), όπου κατέγραψε ακόμα περισσότερα σχολεία, βασισμένος σε πρόσθετες πηγές στις οποίες δεν είχε πρόσβαση ο πρώτος. Μαρτυρίες για ελεύθερη ίδρυση και λειτουργία σχολείων αντλούνται επίσης από ξένους περιηγητές, όπως τον άγγλο αξιωματικό Ουίλιαμ Μάρτιν Ληκ (5) που επισκέφτηκε την Ελλάδα κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1821, αν και τέτοιες μαρτυρίες θεωρούνται εν γένει μικρότερης αξίας από τις πρωτογενείς.

3. Παναγιώτης Αραβαντινός, Έλληνας λόγιος, ιστοριοδίφης και παιδαγωγός, γνωστός με το ψευδώνυμο **Θεσπρωτός**, γεννήθηκε το 1811 στην Πάργα και πέθανε στις 19 Δεκεμβρίου 1870 στα Ιωάννινα. Όταν το 1819 οι Άγγλοι πούλησαν την Πάργα στον Αλή Πασά, η οικογένειά του εκπατρίστηκε κι εγκαταστάθηκε αρχικά στους Παξούς και από εκεί στην Κέρκυρα, όπου φοίτησε στο «Ελληνικό Φροντιστήριο» του παπά Ανδρέα Ιδρωμένου καθώς και στην Ακαδημία του Γκίλφορντ. Περί το 1822 ακολούθησε τον πατέρα του στα ναυτικά του ταξίδια και όταν το 1824 ο πατέρας του έχασε το καράβι του εγκαταστάθηκαν στους Παξούς. Το 1836 έγινε διευθυντής στο Ελληνικό Σχολείο και αργότερα διατέλεσε διευθυντής της Ζωσιμαίας Σχολής. Θεωρείται ότι πρώτος αυτός εφάρμοσε στο σχολείο του την αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Έργα του: «Ηπειρώτικα τραγούδια», «Περιγραφή της Ηπείρου» τόμοι α-γ, «Ιστορία της Ελληνικής παιδείας παρ' Έλλησιν», «Βιογραφική συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας», το οποίο έγραψε το Μάιο του 1866 και περιλαμβάνει τις βιογραφίες 463 σοφών και λογίων Ελλήνων, «Ιστορία

του Αλή Πασά του Τεπελενλή», το 1895 κ.ά.

4. **Κωνσταντίνος Σάθας**, (Αθήνα, 1842 - Παρίσι, 12 Μαΐου 1914) ήταν από τους επιφανέστερους Έλληνες ιστορικούς της νεότερης Ελλάδας καθώς και από τους πρωτοπόρους των νεοελληνικών ερευνών. Συγκαταλέγεται στους θεμελιωτές των Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών στην Ελλάδα, μαζί με τον Αθανάσιο Παπαδόπουλο - Κεραμέα και τον Μανουήλ Γεδεών. Καταγόταν από το Γαλαξείδι από οικογένεια αγωνιστών και γραμματοδιδασκάλων. Το 1860 τέλειωσε το γυμνάσιο Λαμίας και δύο χρόνια αργότερα εγγράφηκε στην Ιατρική σχολή Αθηνών. Γρήγορα όμως παράτησε τις σπουδές του για να ασχοληθεί με την ιστορία. Αφορμή στάθηκε η τυχαία ανεύρεση του «Χρονικού του Γαλαξειδίου», το οποίο ανακάλυψε σε μια κρύπτη στα ερείπια της μονής Σωτήρος, το οποίο εξέδωσε ένα χρόνο αργότερα, το 1865, ύστερα από σχολαστική επιμέλεια. Το 1900 εγκαθίσταται στο Παρίσι, όπου και απεβίωσε το 1914, τυφλός και πάμφτωχος. Κατά τη διάρκεια της ζωής του εξέδωσε πληθώρα έργων σχετικά με την περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, αλλά και της Τουρκοκρατίας, όπως π.χ. τα *Ελληνικά ανέκδοτα* το 1865 κ.ά.

5. **Γουίλιαμ Ληκ** (William Martin Leake), Άγγλος στρατιωτικός. Γεννήθηκε στο Λονδίνο την 17η Ιανουαρίου 1777 και απεβίωσε την 6η Ιανουαρίου 1860. Ήταν αξιωματικός του Βρετανικού στρατού, τοπογράφος και αρχαιολόγος. Αφού διεκπεραίωσε τις σπουδές του στην **Βασιλική Στρατιωτική Ακαδημία** (Royal Military Academy), μετέβη στα Βαλκάνια το 1807, προκειμένου να εποπτεύσει τις παράκτιες περιοχές της **Αλβανίας** και του **Μωριά**. Μεταξύ άλλων, η εντολή του Βρετανικού στρατηγείου συμπεριελάμβανε επίσης την παραγγελία προς τον Ληκ να ιχνηλατήσει τις γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας, να καταγράψει αναλυτικά στοιχεία για τους κατοίκους των περιοχών και να προτείνει τρόπους οχύρωσης των οθωμανικών κτίσεων. Υπήρξε πολυγραφότατος. Ανάμεσα στα έργα του συγκαταλέγονται και τα: «Η τοπογραφία της Αθήνας με παρατηρήσεις για τις αρχαιότητες», «Ταξείδια στον Μωριά με χάρτες και σχέδια» και «Ταξείδια στη Βόρεια Ελλάδα».

ελληνικές πηγές. Στην Ιστορία των του Χριστού Πενήτων (1939), ο λόγιος Μανουήλ Γεδεών (6) αποφαινεται πως η τουρκική κυβέρνηση «ουδέποτε εν ομαλή καταστάσει πραγμάτων εμπόδισε την εν νάρθηξι και κελλίοις διδασκαλίαν», σημειώνοντας πως «μέχρι σήμερον ουδαμού ανέγνω εν ομαλή καταστάσει πραγμάτων βεζίρην ή αγιάννιν ή σουλτάνον εμποδίσαντα σχολείου σύστασιν ή οικοδομίν...». Πράγμα για το οποίο συμφωνούμε απόλυτα.

Ο ιστορικός και αγωνιστής του 1821 Ιωάννης Φιλήμων (7), στο Δοκίμιον ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας, που εκδόθηκε το 1834, αναφέρει ειδικότερα πως η ελεύθερη σύσταση ελληνικών σχολείων οφειλόταν στη γενικότερη αμάθεια των Τούρκων, οι οποίοι, κατά τον Φιλήμωνα, αγνοούσαν ποια μέτρα θα ωφελούσαν το πολιτικό σύστημά τους, με την απαγόρευση των σχολείων.

Το 1544 ο Νικόλαος Σοφιανός (8) γράφει, μετά από 90 περίπου χρόνια από την Άλωση της Πόλης: *«διά τὴν μακράν και πικροτάτην Δουλοσύνην, το ημέτερον γένος εξέπεσε και ουδέ κἀν αναθυμάται την προκοπήν οπού είχαν ημέτεροι πρόγονοι».*

6. Μανουήλ Γεδεών (1851-1943), Κωνσταντινουπολίτης λόγιος. Διατέλεσε Χρονογράφος της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, Μέγας Χαρτοφύλαξ του Πατριαρχείου, καθώς επίσης και Υπομνηματογράφος της Εκκλησίας Ιεροσολύμων. Υπήρξε ένας από τους πιο βαθείς γνώστες της βυζαντινής και πατριαρχικής ιστορίας. Απόφοιτος της Μεγάλης του Γένους Σχολής, ασχολήθηκε αρχικά με τη δημοσιογραφία συνεργαζόμενος με τις εφημερίδες «Κωνσταντινούπολις» και «Μικρά Ασία», ενώ για μικρό διάστημα έγινε ο εκδότης των εφημερίδων «Πρωΐα» (1876) και «Ανατολή» (1877). Γρήγορα όμως στράφηκε στις ιστορικές έρευνες. Χρημάτισε αρχισυντάκτης, για ένα διάστημα, του περ. «Εκκλησιαστική Αλήθεια», επίσημο όργανο του Πατριαρχείου. Ο τίτλος του Μ. Χαρτοφύλακα από το 1897, διευκόλυνε την πρόσβαση του στα πατριαρχικά αρχεία. Από το 1921 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα όπου ίδρυσε το 1926, τον «Σύλλογο των Μεσαιωνικών Γραμμάτων».

7. Ο Ιωάννης Φιλήμων, αγωνιστής του '21, δημοσιογράφος αργότερα και ιστορικός, γράφει το 1834: *«Εἰς τὴν αμάθειαν τῶν Τούρκων πρέπει να ομολογήσει ὁ Ἕλλην και τίνα χάριν. Τους διεκράτει αὐτὴ αλυσοδεμένους τρόπον τινά εἰς μίαν θέσιν, ἔνεκα τῆς ὁποίας ηγνούν ποῖα μέτρα ωφελούν και ποῖα εβλαπτον αναφορικῶς ὡς προς το πολιτικόν τῶν σύστημα. Οἰστρηλατούμενοι οὔτοι ἀπὸ προσφορὰς χρημάτων, ἀπαξ διδομένων, ἢ και ἀδύνατοι να εκτιμῶσι τα αγαθά και τὴν δύναμιν τῶν φῶτων, εσυγχώρουν τὴν σύστασιν σχολείων με πάσαν ευκολίαν, μὲ ὅσπν δυσκολίαν κατεπεΐθοντο να παραχωρήσωσι τὴν ... επισκευὴν ναοῦ τινος».*

8. Νικόλαος Σοφιανός, ήταν Έλληνας λόγιος του 16ου αιώνα. Γεννήθηκε στην Κέρκυρα και εκπαιδεύτηκε στο Ελληνικό Γυμνάσιο της Ρώμης, όπου και επιμελήθηκε αργότερα τις εκδόσεις που τυπώθηκαν εκεί. Αρκετά ιδιόχειρα του αντίγραφα φυλάγονται στην βιβλιοθήκη του Παρισιού με χρονολογία περίπου 1534. Από την Ρώμη ο Σοφιανός πήγε στην Βενετία, όπου το 1543 τον γνώρισε ο Ισπανός Ιάκωβος Μενδόζας

και τον έστειλε στο Άγιο Όρος για να συλλέξει ελληνικά χειρόγραφα. Ο Νικόλαος στην περιοδεία του αυτή ανακάλυψε πολύτιμα χειρόγραφα, μεταξύ των άλλων κείμενα του Ισοκράτη, πληρέστερα αυτών που είχαν μέχρι τότε τυπωθεί. Ο Σοφιανός παρατήρησε ότι στην Ελλάδα κυριαρχούσε βαθιά αγραμματοσύνη και ότι τα απαραίτητα για την μόρφωση του λαού βιβλία ήταν ανύπαρκτα. Συνέταξε Εισαγωγή στη Γραμματική και άλλα εκπαιδευτικά βιβλία στην δημοτική γλώσσα με σκοπό να τα διαδώσει υπέρ της στοιχειώδους μόρφωσης των Ελλήνων. Συνέστησε δε στη Βενετία τυπογραφείο, από το οποίο τυπωμένο σώζεται μόνο το «Ωρολόγιον» του 1545. Το τυπογραφείο αυτό, άγνωστος μέχρι σήμερα τοποθεσίας, ήταν το τρίτο κατά χρονική σειρά ελληνικό τυπογραφείο, μετά τα τυπογραφεία του Ζαχαρία Καλλιέργη και Αλέξανδρου Γεωργίου, τα οποία είχαν επίσης ιδρυθεί στην Βενετία.

Εκκλίσεις για δωρεές και κληροδοτήματα για ίδρυση σχολείων από απλούς ανθρώπους συναντώνται κυρίως από τα μέσα του 17ου και πυκνώνουν τον 18ο αιώνα. Σε κάποιες, βέβαια, περιπτώσεις οι κινήσεις αυτές, προήλθαν ύστερα από συλλογική προσπάθεια των ανθρώπων ενός τόπου, καθώς δείχνουν ότι υπήρχε μια ευρύτερη κατανόηση της σημασίας της ίδρυσης σχολείου και ανάπτυξης της παιδείας και πριν ακόμη από τη διάδοση του Διαφωτισμού.

Από τον 18ο αιώνα και μέχρι την Επανάσταση αυξάνει προοδευτικά, αλλά εντυπωσιακά, και η παραγωγή βιβλίων.

Θα πρέπει, βέβαια, μέσα σε όλα αυτά να πούμε ότι η θρησκευτική διάσταση της παιδείας δεν εγκαταλείφθηκε ποτέ, αντιθέτως, δόθηκε αρκετά μεγάλη έμφαση. Σκοπός της αγωγής των παιδιών και των νέων ήταν να αποβούν «ενάρετοι άνθρωποι, ευσεβείς χριστιανοί, αγαθοί πολίτες». Δεν διαθέτουμε επαρκή ποσοτικά στοιχεία για την έκταση της επίδρασης των ιδεών του Διαφωτισμού στον ελληνικό πληθυσμό, αλλά εύλογα εικάζεται ότι η επίδραση αυτή ήταν περιορισμένη σε μία ελίτ λογίων και σπουδαστών, εμπόρων του εσωτερικού και της διασποράς, ανθρώπων που είχαν συνήθως σχέση με την Ευρώπη. Το βέβαιο, όμως, είναι πως οι ιδέες αυτές επηρέασαν σημαντικά και άμεσα εκείνους που ουσιαστικά προετοίμασαν την Επανάσταση και έδρασαν σε αυτή με τον ένα ή τον άλλο τρόπο και επί πλέον έπαιξαν κάποιο ρόλο στην οργάνωση και στη μετέπειτα λειτουργία του ελληνικού κράτους. Σε αυτή την προετοιμασία, βέβαια, συμμετείχαν, επίσης και άλλοι, όπως μέλη της Εκκλησίας, λόγιοι, Φαναριώτες, αστοί, απαίδευτοι χωρικοί και ναύτες, κλέφτες και αρματολοί.

Αλλά λόγω έλλειψης χρόνου προχωρούμε στα σχολεία της Σικίνου.

Β' ΜΕΡΟΣ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΣΤΗ ΣΙΚΙΝΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

«Η δύναμη ενός ανθρώπου φαίνεται στην καρτερικότητά του. Bonum Agere, & Male Pati, Regis est». (Ελεύθ. Μτφρ.: Καθήκον του Κυβερνήτη είναι να κάνει το καλό και να υπομένει το κακό).

William Penn.

Από το 1786 έχουμε τις μαρτυρίες του γερμανού ευγενή κόμη Johann Hermann von Riedesel, όπου διαβάζουμε ότι δεν βρήκε Τούρκους στο νησί ανάμεσα στους 700 κατοίκους του και αναφέρει στα γραπτά του ότι, στη Σίκινο ειδικά, υπάρχουν ωραία σπίτια και ότι, επίσης, παράγεται το καλύτερο σιτάρι του Αιγαίου, σύμφωνα με την γνώμη των εμπόρων της Δύσης, αλλά όμως όχι σε μεγάλες ποσότητες και ότι επιπλέον υπάρχει στο νησί κάποια ευημερία. Δεν αναφέρει ύπαρξη σχολείου. Ούτε έχουμε επισήμως σε κάποιο έγγραφο πληροφορίες για σχολείο. Το ίδιο μαρτυρεί την ίδια περίπου εποχή και ο ηγούμενος του τάγματος των Ιησουϊτών στη Νάξο, ο Ρομπέρ Σωζέ. Αυτό που κάνει εντύπωση είναι ότι αυτό το διάστημα στο νησί ο πληθυσμός αυξάνει. Πολλά επίσης μικρά νησιά αποκτούν επιπλέον νέους κατοίκους από εσωτερική μετανάστευση, που οφειλόταν στις πολλές και αλληπάλληλες, εποικίσεις των νησιών από ανθρώπους που είχαν καταδιωχθεί από την ηπειρωτική χώρα και από τα άλλα γύρω νησιά, όπως από τα Ψαρά, την Κάσο κ.α. Αυτό το τελευταίο το διαπιστώνουμε και από τους καταλόγους των μαθητών που φοιτούσαν στα πρώτα σχολεία των νησιών του Αιγαίου κατά την περίοδο του Καποδίστρια. Κι αυτό, δυστυχώς, δεν επισημαίνεται από τους ιστορικούς. Παρ' όλες τις επιδημίες, την έλλειψη ιατρικής περίθαλψης, υγιεινής, παιδικής θνησιμότητας και άλλων δυσμενών συνθηκών ο πληθυσμός, σε όλα τα νησιά, σημείωνε μεγάλη αύξηση και ο πληθυσμός τους μέσα σε δύο αιώνες έφτασε να τριπλασιαστεί μέχρι τις αρχές της Επανάστασης. Σε 39 μόνο νησιά του Αρχιπελάγους το σύνολο των κατοίκων είχε φθάσει τα 450.000 άτομα, χωρίς όμως να μπορούμε να το επιβεβαιώσουμε.

Αλλά για να προχωρήσουμε στην παιδεία και τα σχολεία της Σικίνου, ας αναφερθούμε στην πρώτη έκθεση που συντάχθηκε από τον Γάλλο φιλέλληνα Dutrône και τις σημαντικές προόδους που συντελέστηκαν στον τομέα της παιδείας. Ο Dutrône ήταν κατ' αρχάς λοχαγός και κατόπιν, λόγω των γνώσεών του, τοποθετήθηκε από τον Καποδίστρια ως σύμβουλος Εκπαίδευσης.

Κατά την επίσκεψή του που πραγματοποίησε, κατόπιν εντολής του Κυβερνήτη το 1828 στα νησιά των Κυκλάδων και μάλιστα στη Σίκινο, Κίμωλο, Μήλο, Νάξο, Κύθνο, Πάρο, Σέριφο, Σίφνο, Σαντορίνη και Τζιά, συνέταξε μια έκθεση για την κατάσταση των σχολείων τους. Αναφέρει δε τα εξής μαθήματα που διδάσκονταν στα τότε νησιά των Κυκλάδων, πλην της Σικίνου: Γραφή, Νεοελληνική Γλώσσα, παλαιά Ελληνική Γλώσσα, Ιστορία, Αριθμητική και Γεωγραφία. Σε μερικά από τα σχολεία αυτά διδάσκονταν η Γαλλική, η Ιταλική και η Αγγλική Γλώσσα. Σε λιγότερα από αυτά τα σχολεία διδάσκονταν, επίσης, και η Λατινική, η Γεωμετρία, η Μεταφυσική, η Φυσική και η Χημεία, αλλά όπως σημειώνει όχι σε ικανοποιητικό βαθμό.

Παρακάτω διαβάζουμε ότι μετά τους τρισημίσις μήνες από την άφιξη του Καποδίστρια, δηλαδή τον Μάιο του 1828, άλλαξε το εκπαιδευτικό τοπίο και η νέα μέθοδος διδασκαλίας απέδωσε καρπούς, ο αριθμός των σχολείων ανεβαίνει στο επταπλάσιο και οι μαθητές δεκαπλασιάστηκαν απ' ό,τι ήταν στα χρόνια της τουρκοκρατίας.

Έτσι ο Διοικητής της Ίου και Σικίνου, Χ.Στεκούλης, με την προτροπή και πίεση πολλών κατοίκων της Σικίνου, παίρνουν αμέσως την κατάσταση στα χέρια τους και αναλαμβάνουν οι ίδιοι οι Σικινιώτες¹ τους μισθούς του δασκάλου, ο οποίος θα ανέβαινε στα 1.500 γρόσια ετησίως, ποσό ικανό για την εποχή εκείνη. Σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι γυναίκες της Σικίνου για να πεισθούν και εκείνοι οι κάτοικοι που δεν επιθυμούσαν να συνεισφέρουν στην ίδρυση σχολείου: *«αὐται αἱ γυναῖκες ἐκραύγαζον μεγαλοφώνως αἰτούσαι ἐνθέρμως τὴν σύστασιν τούτου τοῦ ἐργου δια τὸν φωτισμὸν τῆς νεολαίας τῶν»*.

Φαίνεται ότι η ενεργοποίηση των κατοίκων της Σικίνου έπιασε τόπο, διότι στις 22 Ιουλίου 1830 ο ίδιος ο Καποδίστριας ανέλαβε προσωπικά το θέμα αυτό και έστειλε βοηθήματα, χρήματα, βιβλία κ.λπ. για τις ανάγκες του σχολείου και εξασφάλισε διδάσκαλο ικανό ακόμη και χρήματα. Λίγους μήνες αργότερα το Σχολείο είναι έτοιμο και ο Διοικητής της Ίου, Σικίνου και της Πολυκάνδρου, Χ.Στεκούλης, σπεύδει να ενημερώσει την Ελληνική Πολιτεία για την ευόδωση των σκοπών του σχολείου της Σικίνου και την πρόοδο που επιτελεί, καθώς και ότι το επίπεδο των μαθητών βρίσκεται σε εξαιρετικό σημείο. Παραθέτει δε και τα ονόματα όλων των Σικινιωτών όσων στηρίζουν και βοηθούν στην προσπάθεια για την οικοδόμηση του Σχολείου και τους μισθούς του δασκάλου.²

Τούτο γράφει, το Σχολείο, διευθύνεται από τον διδάσκαλο Γρηγόριο Σομμαρίπα ο οποίος, κατόρθωσε σε διάστημα μόνον 5 μηνών να μάθει

στους μαθητές του ανάγνωση, γραφή, αριθμητική, Γεωγραφία και Ιερά Κατήχηση. Σε τέτοιο κιάλας σημείο είχε φθάσει το επίπεδο των μαθητών του Σχολείου της Σικίνου, που δεν μπόρεσε να διακρίνει κάποιον μαθητή ανώτερο από τους άλλους· ήσαν όλοι άριστοι. Και γι' αυτόν τον λόγο δεν βράβευσε κανέναν, για να μην υπάρξει παρεξήγηση. Μάλιστα, μας αναφέρει ότι ο μαθητής Δανασής Αρίσταρχος και η μαθήτριά Ουρανία Δημητρακοπούλου εκφώνησαν και λόγο! Το διαβάζουμε με το έγγραφο της 3^{ης} Μαρτίου 1831, που θα βρείτε στις σελίδες του ανάτυπου που θα μοιράσω.

Δυστυχώς δεν έχουμε βρει κατάλογο μαθητών του σχολείου της Σικίνου στα αρχεία των βιβλιοθηκών. Αντιθέτως έχουμε καταγράψει αρκετούς καταλόγους μαθητών Σχολείων άλλων νησιών των Κυκλάδων και του Αρχιπελάγους γενικότερα.

Ακολουθώς δημοσιεύουμε το υποσχετικό έγγραφο της 16^{ης} Ιουνίου 1830 προς το Διοικητήριο της Ίου, Σικίνου και Πολυκάνδρου αναφέροντας τα ονόματα των Σικινιωτών με τις αντίστοιχες εισφορές τους για τα έξοδα του σχολείου και την αποκατάστασή του.

«Συνεισφορά των εξόδων και αποκαταστάσεως της σχολής σε φοίνικες: Ο Διοικητής κύριος Χ. Στεκούλης διέθεσε 20 φοίνικες, ο Δημογέρον Ζ. Λογοθέτης Γαβαλάς 15 φοίνικες, Γεώργιος Παπαδόπουλος 15, Πέτρος Αλαφούζος 15, Εμμανουήλ Δημητρακόπουλος 15, Λεονάρδος Εάνθης 8, Εμμ. Δανασής 10, Μάρκος Αλαφούζος 8, Α. Δανασής 10, Γ. Αλαφούζος 10, οι ενοικιασταί Κυριάκος Μετζοτάκης και συντροφία 15, Α. Μπατίστας 10, Δημ. Ανδρέα 18, Δημ. Λούκα 15, Δημ. Δανασής 5, Κωνστ. Δανασής 10, Γ. Μαργέτος 1, Γκίκας Ραγοζής 5, Ι. Μάναλνς 5, Δημ. Μάναλνς 2, Νικόλαος Σερφιώτου 4, Νικόλαος Σεγρέδος 1, Πρωτοπαπάς Κρασάς 8, Χωρεπίσκοπος 8, Αρχιμανδρίτης 8, Παπά - Γεώργιος 8, Α. Ραγοζής 10, Μένεος Μενέου 4, Παπά - Μανολάκης 4, Νικόλαος Πολίτης 8, Κωνστ. Μενεκάκη 3, Πέτρος Σερφιώτης 10, Ν. Α. Βενιέρη 2, Δημ. Ζέπου 3, Δημ. Δουλφής 2, γυνή Μ. Παπαδόπουλου 10, Ιωάννης Διβόλνς 5, Αναγνώστης Βραχάμνς 4, Χ' Τεώργιος Μανιαδάκης 8, Ιω. Ρωμανός 4, Δημ. Βενιέρης 2, Ι. Αντωνίου Μαρή 2, Ι. Κ. Ρωμανού 2, Π. Τριανταφύλλου 2, Ι. Μαρίας 2, Ι. Κρητικός 4, και Γ. Α. Μένεου 8. Σύνολον 356 φοίνικες.

Οι Σικινιώτες που διορίζουν ως αντιπρόσωπους τους, τους Πέτρο Αλαφούζο και Γεώργιο Παπαδόπουλο είναι οι εξής:

Εμμανουήλ Δημητρακόπουλος, Λεονάρδος Δανασής, Νικόλαος Πολίτης, Πρωτόπαπας Σικίνου Κρασάς, Πέτρος Σερφιώτης, Ιωάννης Α. Μαρίου, Δημ. Βενιέρης, Μένεος Μενέου, Δημ. Ανδρέα, Παπά - Μα-

νουίλ Νοτάρης, Χωρεπίσκοπος, Γεώργιος Αλαφούζος, Γκίκας Ραγοζής, Νικόλαος Σερφιώτης, Αρχιμανδρίτης, Κωνσταντίνος Μάναλης, Ιωάννης Διβόλης, Εμμανουήλ Δανασής, Δημήτριος Μάναλης, Δημήτριος Δανασής, Κωνσταντίνος Μάναλης, Νικόλαος Σεργέδος, Δημήτριος Τζάκου, Δημήτριος Ντουλφής, Ιωάννης Ρωμανός, Ιωάννης Κωνστ. Ρωμανού, Πέτρος Τριαντάφυλλος, Ιωάννης Μαρίας, Κωνσταντίνος Δανασής, Ιωάννης Κρητικός, Δημ. Λούκα Βενιέρη, γυνή Μέναιου Παπαδόπουλου, Γεώργιος Α. Μένεγου, Αντώνιος Ραγοζής, Λουκάς Μπατίστα, Λεονάρδος Ξάνθης, Αναγνώστης Βραχάμης, ΧΓεωργίου Μανιαδάκης.

Οι Δημογέροντες
Ζαφείρης Γαβαλάς».

Δηλαδή με λίγα λόγια, ο Διοικητής της Ύου, Σικίνου και της Πολυκάνδρου, Χ. Στεκούλης, σπεύδει να δηλώσει ότι το σχολείο, διευθύνεται από τον διδάσκαλο Γρηγόριο Σομμαρίπα, ο οποίος, κατόρθωσε σε διάστημα μόνον 5 μηνών να μάθει στους μαθητές του ανάγνωση, γραφή, αριθμητική, Γεωγραφία και Ιερά Κατήχηση. Σε τέτοιο κιάλας σημείο είχε φθάσει το επίπεδο των μαθητών του Σχολείου της Σικίνου που δεν μπόρεσε να διακρίνει κάποιον μαθητή ανώτερο από τους άλλους· ήσαν όλοι άριστοι. Και γι' αυτόν τον λόγο δεν βράβευσε κανέναν, για να μην υπάρξει παρεξήγηση. Μάλιστα, μας αναφέρει ότι, ο μαθητής Δανασής Αρίσταρχος και η μαθήτρια Ουρανία Δημητρακοπούλου εκφώνησαν και λόγο.

Οι επιστολές, τα κείμενα και τα έγγραφα, οι γραπτές διηγήσεις των περιηγητών της εποχής, τα λιγοστά άρθρα σε περιοδικά, τα απομνημονεύματα, τα χρονικά, τα υπομνήματα ειδικών απεσταλμένων, πρακτόρων, καθώς και τα επίσημα έγγραφα των Γενικών Αρχείων του Κράτους, ήσαν μάλλον αρκετά αλλά, οπωσδήποτε, αποσπασματικά, όσον αφορά την εκπαίδευση και το σχολείο στη Σίκινο στα χρόνια της Επανάστασης του 1821, και τα είχα, μετά από υπομονή και χρόνο, στα χέρια μου. Από τις σελίδες των ανωτέρω κειμένων αναδύονται τα παραλειπόμενα της ιστορίας του Εικοσιένα με πλήθος λεπτομερειών και παρατηρήσεων. Και αναδεικνύουν έτσι το ήθος και το κλίμα της εποχής, το ανθρώπινο και το κοινωνικό στοιχείο, και τον χαρακτήρα των ανθρώπων.

«Η σύγχρονη Ελλάδα δεν απέκτησε σκέψη· κι ακόμη περισσότερο της λείπει μια πολύ αρθρωμένη γλώσσα. Διαθέτει, αντιθέτως, πολύ αληθινή και πολύ ωραία ποίηση: από το δημοτικό τραγούδι των σκλαβωμένων Ελλήνων μέχρι την ελεύθερη φωνή των Ελλήνων του καιρού μας, εκδηλώνεται μια φλέβα ποιητική πραγματικά αυθεντική»

«Η μοίρα της σύγχρονης Ελλάδας», Κώστας Αξελός

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Κώστα Αξελού, *Η μοίρα της σύγχρονης Ελλάδας*, Εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2010.
- Απόστολου Βακαλόπουλου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τομ. Β', Θεσ/νίκη 1976.
- Ζ. Γαβαλάς, *Η Νήσος Σίκινο*, Έκδ. Συνδ. Σικινιτών, Αθήνα 1931.
- Κάρλ Μέντελσον - Μπάρτολντ, *Επίτομη Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, Εκδόσεις Αφων Τολίδη.
- Ευάγγελου Γ. Ρόζου, *Ο Αιγαιοπελαγίτικος Πολιτισμός στα χρόνια της τουρκοκρατίας*, Ιστορική μελέτη, Αθήνα 1978.
- Μ. Μερακλής, *Ο σύγχρονος ελληνικός λαϊκός πολιτισμός*, Αθήνα 1973.
- Π. Παπαρούνη, *Τουρκοκρατία*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1977.
- Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στη Ελλάδα*, Αθήνα 1972.
- Μανουήλ Ιω. Γεδεών, *Ιστορία των του Χριστού πενήτων*, 1453-1913. Αθήνα, 1939.
- Ν. Ζαχαρόπουλος, *Η Παιδεία στην Τουρκοκρατία*, Θεσσαλονίκη 1998.
- Κώστας Λάμπας, «*Η εκπαίδευση: Οργάνωση και λειτουργία των σχολείων 1770-1821*», Αθήνα, 2003
- Βασίλης Παναγιωτόπουλος, *Η Οθωμανική κυριαρχία, 1770-1821: Διαφωτισμός - Ιστορία της Παιδείας - Θεσμοί και Δίκαιο. Τόμος 2ος. Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*. Ελληνικά γράμματα.
- Πέτρος Κ. Φρονίστας, *Σίκινο μια ιστορία*, Εκδόσεις Μανδραγόρας, Αθήνα, 2012.
- Ματθαίος Κ. Παρανίκας (1867). *Σχεδιάσμα περί της εν τω Ελληνικό έθνε καταστάσεως των γραμμάτων από αλώσεως Κωνσταντινουπόλεως μέχρι της ενεστώσεως (ιθ') εκατονταετηρίδος*. σελ. 224. Κωνσταντινούπολη.
- Κ.Θ. Δημαράς, «*Ο Κοραΐς και η εποχή του*», *Ελληνικός Διαφωτισμός*, Ερμής, Αθήνα 1980,
- Ιάκωβος Ρίζος Νερουλός (1826) *Ιστορία των γραμμάτων παρά τοις νεωτέροις Έλλησι, συνταχθείσα υπό Ι. Ρίζου Νερουλού κατά το 1826 εν Γενεύη*. Ελληνική έκδοση Αθήνα 1870.
- Τρύφων Ευαγγελίδης, *Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας* (Ελληνικά σχολεία από της Αλώσεως μέχρι Καποδιστρίου), Αθήνα 1936. Δ. Φιλιππίδη και Γρ. Κωνσταντά, *Γεωγραφία Νεωτερική περί της Ελλάδος*, Εκδ. Ερμής.
- Κ. Χατζόπουλος, *Ελληνικά Σχολεία στην περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας (1453-1821)*, Θεσσαλονίκη 1991
- Mark Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος, ΕΚΔ. Αλεξάνδρεια, 1998*
- William Penn, *Καρποί της Μοναξιάς*, εκδ. ΡΟΕΣ, Αθήνα 2007
- Tony Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2005

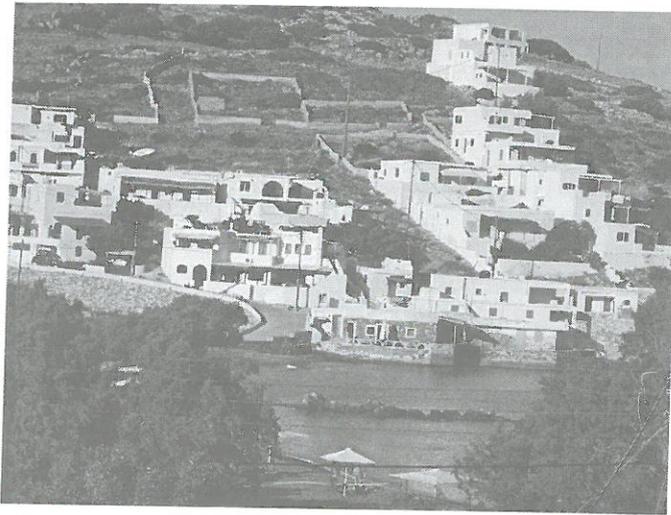
Α.Μπλιαράκης, *Κυκλαδικά-γεωγραφία και ιστορία των Κυκλάδων Νήσων* (1874).

Δ. Θεοχάρης, *Νεολιθικός πολιτισμός*, Εκδ.ΜΙΕΤ 2010 .

RENFREW C., *Η ανάδυση του πολιτισμού - οι Κυκλάδες και το Αιγαίο στην 3η χιλιετία π.Χ.*, Εκδ. ΜΙΕΤ 2009.

BROODBANK C., *Οι πρώιμες Κυκλάδες*, Εκδ. ΜΙΕΤ 2009.. Χάρη Τζάλα, «Αλεξανδρινοί αντικατοπτρισμοί», Εκδόσεις Μίλπος.

Πεπραγμένα Θ' **Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου**, Ανάπτυπο, Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Ηράκλειο 2006, (Ελ. Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη - Η διαχρονία ης πολιτικής γεωγραφίας..).

Όψεις του Κάστρου
και της Αλοπρόνιας.

Τουρισμός μακρόχρονης διαμονής

*Το τελευταίο στάδιο αστικοποίησης στις Κυκλάδες
και οι επιπτώσεις του στο χώρο*

Εμμανουήλ Β. Μαρμαράς
*τ. Καθηγητής στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων
Μηχανικών Πολυτεχνείου Κρήτης, Πρόεδρος
της Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών*

Οι παραδοσιακοί πυρήνες των οικισμών των νησιών, που ξεκίνησαν να ιδρύονται στα βυζαντινά και μεσοβυζαντινά χρόνια, και η σταδιακή διεξόδση της νεοκλασικής αισθητικής αντίληψης, που πραγματοποιήθηκε τον 19ο αιώνα και ολοκληρώθηκε το πρώτο μισό του 20ού αιώνα, συνιστούν τα δύο πρώτα στάδια του σχηματισμού τους.

Κατά γενική ομολογία, ο τουρισμός, που είναι ο πιο αποδοτικός και ελπιδοφόρος τομέας της ελληνικής Οικονομίας, τροφοδοτεί το τρίτο στάδιο των Κυκλαδικών οικισμών. Ο τουρισμός που ως φαινόμενο αναπτύχθηκε στον ελλαδικό χώρο κυρίως μετά το 1960 ως παραγωγικός τομέας αποτελεί μια από τις δυναμικότερες δραστηριότητες, τόσο για τις αναπτυσσόμενες χώρες, όσο και για τις αναπτυγμένες. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (WTO), ο τουρισμός συνιστά την τρίτη μεγαλύτερη οικονομική δύναμη στον κόσμο, μετά την παραγωγή πετρελαίου και την αυτοκινητοβιομηχανία. (σε στοιχεία 2007). Η παγκόσμια κρίση που βρίσκεται σε εξέλιξη μπορεί, ωστόσο, να αναθεωρήσει αυτά τα δεδομένα. Ιδιαίτερη σημασία για την Ελλάδα έχει η συνεισφορά του τουρισμού στην περιφερειακή κοινωνική και οικονομική ανάπτυξή της. Στα θετικά αποτελέσματα περιλαμβάνονται επίσης και τα βασικά έργα υποδομής που πραγματοποιούνται στα περισσότερα νησιά, όπως για παράδειγμα η κατασκευή αεροδρομίων, εκσυγχρονισμένων λιμενικών εγκαταστάσεων και δρόμων.

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΗΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έως σήμερα ταυτόχρονα με την τουριστική διαδικασία μια νέα μετακίνηση πληθυσμών έχει αρχίσει να αναπτύσσεται στη λεκάνη της Μεσογείου, συντελώντας στην αλλαγή της διάρθρωσης των αστικών της τοπιών και των ανθρωπογεωγραφικών τους συνθέσεων. Το καινούριο φαινόμενο στηρίζεται στην επιθυμία των πολιτών, κατά κύριο λόγο προερχόμενων από τη Δυτική Ευρώπη και κατά δεύτερο από τη Βόρεια Αμερική, να μοιράζονται τη διαμονή τους μεταξύ της χώρας καταγωγής τους και μιας ή μερικών χωρών της επιλογής τους για σημαντικό τμήμα του χρόνου τους. Οι χώρες επιλογής για τη νέα τους "ημι-εγκατάσταση" χαρακτηρίζονται, κατά κανόνα, από ήπιο κλίμα και ενδιαφέρον περιβάλλον σε φυσικούς ή πολιτισμικούς όρους*. Η παραπάνω εξέλιξη έχει αναθερμάνει τις τοπικές κτηματαγορές, με την πραγματοποίηση σημαντικού αριθμού πωλήσεων ακινήτων με αλλοδαπούς αγοραστές, και έχει συμβάλλει στην ανάδυση μιας ιδιότυπης αστικοποίησης που αποκλήθηκε "counter-urbanization", δηλαδή "αντι-αστικοποίηση", λόγω ακριβώς της απουσίας κάθε πολεοδομικής δεοντολογίας και προγραμματισμού στη συγκρότηση του παραγόμενου χώρου**.

Μια δημοσιογραφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα στα μέσα της δεκαετίας του 1990 έδειξε ότι σε ορισμένες περιοχές της χώρας είχε ήδη διαμορφωθεί μια αγορά δεύτερης κατοικίας που απευθυνόταν σε αλλοδαπούς αγοραστές***. Ο νέος αυτός τρόπος ημιμόνιμης εγκατάστασης αλλοδαπών κατοίκων αποκλήθηκε στη διεθνή βιβλιογραφία residential tourism**** και στα ελληνικά αποδόθηκε με τον όρο "διαμονητικός τουρισμός"***** ή σωστότερα "τουρισμός μακρόχρονης διαμονής". Η νέα εξέλιξη προφανώς είναι συνδυασμός αφενός της δεύτερης κατοικίας, αφετέρου του τουρισμού.

* M. Barke (1991), "The growth and changing pattern of second homes in Spain in the 1970s", *Scottish Geographical Magazine*, τόμος 107, αρ. 1, σ. 20.

** Henry Buller & Keith Hoggart (1994), *International counterurbanization, British migrants in rural France, Aldershot, Brookfield USA, Hong Kong, Singapore & Sydney: Avebury*.

*** Σύμφωνα με την παραπάνω δημοσιογραφική έρευνα (Ελεύθερος Τύπος, 19.8.1996), στην περιοχή της Μάνης, στη Νότια Πελοπόννησο, υπήρχαν ήδη περί τις 7.000 με 8.000 ιδιοκτησίες που ανήκαν σε Γερμανούς υπηκόους.

**** Barke, *op. cit.*, σ. 20.

***** Ο όρος "residential tourism" είχε αποδοθεί στα ελληνικά αρχικά ως "οικισμικός τουρισμός" (βλέπε: Εμμανουήλ Β. Μαρμαράς (2002), *Σχεδιασμός και οικιστικός χώρος, Θεωρητικές προσεγγίσεις και όψεις της ελληνικής αστικής γεωγραφίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 162), αλλά στη συνέχεια αποδόθηκε με τον όρο "διαμονητικός τουρισμός".

ΟΙ ΕΓΚΑΤΕΣΤΗΜΕΝΟΙ ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΣΕ ΕΛΛΑΔΑ, ΑΙΓΑΙΟ & ΚΥΚΛΑΔΕΣ

Τα νησιά του Αιγαίου είχαν από το παρελθόν καταστεί τόπος εγκατάστασης αλλοδαπών προς τον τόπο πληθυσμών, που είτε τα καταλάμβαναν με κατακτητικό τρόπο (π.χ. Βενετσιάνοι, Γενουάτες, Οθωμανοί) ή έβρισκαν εδώ καταφύγιο (π.χ. επαναστατημένες ομάδες από τις ηπειρωτικές ενδοχώρες και την Κρήτη ή κυνηγημένοι πειρατές)^{*****}. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει αποδέκτης ενός ποσοστού αυτού του ιδιότυπου μεταναστευτικού κύματος των ημιμόνιμα εγκατεστημένων αλλοδαπών εποίκων που έχει εκδηλωθεί και αναπτυχθεί σε ευρωπαϊκή κλίμακα, με αποτέλεσμα να διαφοροποιείται ως ένα βαθμό ο ανθρωπογεωγραφικός χάρτης των τόπων αυτών.

Το γεγονός επιτρέπει να μιλάμε για την προώθηση μιας νέας μορφής αστικοποίησης που εμφανίζει έντονα μεταμοντέρνα χαρακτηριστικά, ως προς τον τρόπο συμπεριφοράς και διαβίωσης των τουριστών μακράς διαμονής στα νησιά του Αιγαίου. Πράγματι, οι νεοεισερχόμενοι συνδυάζουν αφενός όλα εκείνα τα αστικά γνωρίσματα των κατοίκων των ευρωπαϊκών ή αμερικανικών πόλεων, ως προς την προέλευση και τις συνήθειές τους, αφετέρου με την επιλογή τους να ζουν απομονωμένοι σε ένα νησί με αγροτικά χαρακτηριστικά -όπου οι ίδιοι πολλές φορές έχουν πλήρη ή μερική απασχόληση- δίνουν την εντύπωση ότι έχουν απαρνηθεί το σύγχρονο πολιτισμό και τις ανέσεις του.

Όμως, δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο. Στην εποχή μας, με την ευρύτατη διάδοση των ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας (internet, e-mail κλπ.), κάθε άλλο παρά απομονωμένοι νιώθουν όσοι αλλοδαποί είναι εγκατεστημένοι στο Αιγαίο. Απλώς αναζητούν μια πιο ελεγχόμενη από τους ίδιους καθημερινότητα, ζώντας σε ένα ειδυλλιακό περιβάλλον της επιλογής τους. Θα μπορούσε, μάλιστα, να υποστηριχθεί η άποψη ότι οι αλλοδαποί αυτοί λειτουργούν ως ένας ενδιάμεσος κρίκος μεταξύ της προϋπάρχουσας τοπικής κοινότητας των νησιωτών και των προσωρινών επισκεπτών τουριστών του καλοκαιριού, συμβάλλοντας έτσι στην κοινωνική «ομογενοποίηση» του νησιωτικού χώρου, κάτω από σύγχρονους όρους, όπως αυτοί έχουν προκύψει ως αποτέλεσμα της έντονης μεταπολεμικής διάδοσης του τουριστικού φαινομένου και της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας.

^{*****} Βλέπε σχετικά: Ανδρέας Θ. Δρακάκης (1948), *Η Σύρος επί τουρκοκρατίας*, Ερμούπολη, σ. 10-1· Ελένη Ε. Κούρκου (1980), *Οι κοινοτικοί θεσμοί στις Κυκλάδες κατά την τουρκοκρατία*, Αθήνα, σ. 114· B.J. Slot (1982), *Archipelagus turbatus. Les Cyclades entrée colonisation Latine et occupation Ottomane c. 1500-1718*, Leiden., σ. 24.

Την ανάπτυξη του τουρισμού μακρόχρονης διαμονής διευκόλυνε εντυπωσιακά η εισαγωγή του Ευρωπαϊκού Νόμου που εκδόθηκε την 1η Ιανουαρίου 1993. Νόμος, που επέτρεψε στον κάθε πολίτη χώρα-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης να εγκαθίσταται ελευθέρως μέσα στο πλαίσιο των γεωγραφικών ορίων της. Το νέο νομοθετικό καθεστώς αναίρεσε τις δυσκολίες που υπήρχαν στο παρελθόν και το οποίο απαγόρευε την εγκατάσταση αλλοδαπών σε παραμεθόριες περιοχές των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για λόγους εθνικής ασφάλειας, μεταξύ των οποίων και στην Ελλάδα. Οι Κυκλάδες, αν και δεν φαίνεται να ανήκουν στην ελληνική παραμεθόριο, έχουν ορισμένα τμήματα όπου ο θαλάσσιος χώρος τους γειτνιάζει με διεθνή ύδατα, πράγμα που απαγόρευε στους αλλοδαπούς να αποκτήσουν ιδιοκτησία σε αυτά. Κατά συνέπεια, η οποιαδήποτε εγκατάσταση αλλοδαπών προερχόμενων από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις Κυκλάδες έως το τέλος του 1992 ήταν περιστασιακή και οριακή.

Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ^{*****}, διαπιστώθηκε ότι ο αριθμός των αλλοδαπών που έχει εγκατασταθεί στα νησιά του Αιγαίου είναι σχετικά μικρός. Ανερχόταν σε 11.846 (στοιχεία του 1991) σε σύνολο 166.031 αλλοδαπών της χώρας^{*****}. Δηλαδή, αποτελούσαν το 7,13% του συνόλου των καταμετρηθέντων αλλοδαπών στη χώρα.

Ωστόσο, οι μεγαλύτερες χωρικές συγκεντρώσεις (άτομα αλλοδαπών ανά έκταση νησιού) σε επίπεδο Ελλάδας στα μέσα της δεκαετίας του 1990 παρουσιάστηκαν κατά πρώτο λόγο στην "τοπική μονάδα" (NUTS: Nomenclature des Unites Territoriales pour Statistiques) της Αττικής (24,1), κατά δεύτερο σε αυτήν των Ιόνιων Νησιών (1,8) και κατά τρίτο σε εκείνη του Νότιου Αιγαίου (1,1)· στην ένατη θέση μόλις κατατάχθηκε το Βόρειο Αιγαίο (0,3). Αντίστοιχα, οι μεγαλύτερες πληθυσμιακές συγκεντρώσεις αλλοδαπών (άτομα αλλοδαπών ανά συνολικό πληθυσμό νησιού) βρέθηκαν κατά σειρά: στην Αττική (26,05), στην Ήπειρο (25,63), στα Ιόνια Νησιά (21,17) και στο Νότιο Αιγαίο (20,12). Παρατηρείται, δηλαδή, ότι σε επίπεδο χώρας και σε μια περίοδο (1991-93) που βρισκόταν στο αρχικό της στάδιο η είσοδος στην Ελλάδα των οικονομικών μεταναστών που προέρχονταν από τις ανατολικές ευρωπαϊκές χώρες, οι περιφέρειες που συνιστούν τα νησιά του Αιγαίου -κυρίως αυτή του Νοτίου Αιγαίου (νομοί Κυκλάδων και Δωδεκανήσων)- παρουσίασαν αυξημένη συγκέντρωση αλλοδαπών κατοίκων.

⁷ Emmanuel V. Marmaras (1996), *Migration and tourism development in marginal Mediterranean areas, Foreign second home owners in Spain and Greece*, research project, London: King's College.

^{*****} *Ibid*, σ. 92.

Περιοριζόμενοι αποκλειστικά στον κυκλαδικό χώρο και συγκεκριμένα στα εικοσιτέσσερα κατοικημένα νησιά -σύμφωνα με τα στοιχεία των απογραφών πληθυσμού των ετών 1981 και 1991-, παρατηρήθηκε ότι σύμφωνα το 1981 εκείνα τα νησιά που παρουσίαζαν τις μεγαλύτερες χωρικές πυκνότητες αλλοδαπών από το μέσο όρο που εμφάνιζε το σύνολο του νομού των Κυκλάδων (0,934) ήταν κατά σειρά: η Μύκονος (6,255), η Θήρα (4,370), η Σύρος (3,984) και η Πάρος (1,355). Σημειώνεται, ότι τέσσερα από τα νησιά αυτά δεν παρουσίασαν καθόλου αλλοδαπό πληθυσμό εγκαταστημένο, συγκεκριμένα αυτά ήταν: η Ηρακλεία, η Θηρασία, τα Κουφονήσια και η Σχοινούσα. Αντίστοιχα, το 1991, η εικόνα των νησιών με τις μεγαλύτερες χωρικές πυκνότητες αλλοδαπών από το μέσο όρο του νομού Κυκλάδων (0,606) είχε ως εξής: Σύρος (4,701), Μύκονος (1,873), Θήρα (1,827), Πάρος (1,370) και Ίος (0,615). Μόνο τα τρία από τα τέσσερα νησιά της προηγούμενης απογραφής χωρίς αλλοδαπό πληθυσμό διατήρησαν αυτήν τους την ιδιότητα το 1991, εξαιρέθηκαν τα Κουφονήσια που απέκτησαν πλέον και αυτά ορισμένους εγκαταστημένους αλλοδαπούς κατοίκους.

Από τα παραπάνω στοιχεία και των δύο απογραφών, διαπιστώνεται μια σχετική σταθερότητα ως προς τους εγκαταστημένους αλλοδαπούς σε κυκλαδικά νησιά, στις τέσσερις πρώτες θέσεις, που κατέχονταν από: Μύκονο, Θήρα, Σύρο και Πάρο. Τα νησιά αυτά διέθεταν, κατά τεκμήριο, τις μεγαλύτερες συγκεντρώσεις αλλοδαπών στον κυκλαδικό χώρο σε χωρικούς όρους. Αναφορικά με τον δείκτη πληθυσμιακής συγκέντρωσης αλλοδαπών στις Κυκλάδες, παρατηρήθηκε ότι το 1981 τα νησιά με τις μεγαλύτερες τιμές από το μέσο όρο των Κυκλάδων (27,17) ήταν κατά σειρά: η Μύκονος (118,99), η Θήρα (49,98), η Δονούσα (43,10), η Ίος (41,35), η Πάρος (33,75) και η Αμοργός (31,94). Το 1991, η κατάταξη των νησιών με μεγαλύτερη πληθυσμιακή πυκνότητα από το μέσο όρο των Κυκλάδων (16,58) είχε ως ακολούθως: Αντίπαρος (52,50), Δονούσα (45,05), Ίος (40,51), Μύκονος (31,88), Πάρος (28,05), Αμοργός (26,96), Κουφονήσια (21,82) και Σύρος (18,39). Διαπιστώνεται, δηλαδή, μια σημαντική αλλαγή στις θέσεις που κατέλαβαν τα μεγάλα κυκλαδικά νησιά, εκτός αυτών της Μυκόνου και της Πάρου. Εκείνο, που κυρίως θα πρέπει να υπογραμμιστεί είναι ότι εμφανίστηκε ζήτηση για εγκατάσταση από τους αλλοδαπούς των μικρών πληθυσμιακά νησιών των Κυκλάδων. Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στην Αντίπαρο, τη Δονούσα, την Ίο, την Αμοργό και τα Κουφονήσια.

Τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των νέων αλλοδαπών κατοίκων του Αιγαίου και ειδικότερα των Κυκλάδων

Ως προς τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των αλλοδαπών του Αιγαίου πελάγους διαπιστώθηκε ότι στην περιφέρεια του Νότιου Αιγαίου το μεγαλύτερο ποσοστό (58,3%) είχε ηλικία μεταξύ 46 και 65 ετών και ακολουθούσε εκείνο (29,2%) που είχε ηλικία μεταξύ 26 και 45 ετών. Σε επίπεδο μόρφωσης, κυριαρχούσε η πανεπιστημιακή εκπαίδευση και ακολουθούσε η δευτεροβάθμια εκπαίδευση⁹. Ενώ, αναφορικά με τη χώρα προέλευσής των αλλοδαπών, διαπιστώθηκε η ακόλουθη κατά σειρά σύνθεση. Στο Νότιο Αιγαίο: η αγγλική (30,0%), η γερμανική (21,0%), η ολλανδική (21,0%) προέλευση και ακολουθούσε αυτή των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής (8,0%), της Σκωτίας (8,0%), της Αυστρίας (4,0%) και της Ιταλίας (4,0%)¹⁰. Από τα στοιχεία αυτά, γίνεται φανερό ότι το προφίλ του αλλοδαπού, που εντοπίστηκε να είναι εγκατεστημένος στα νησιά του Αιγαίου πελάγους, ανήκε στις παραγωγικά ενεργές ηλικίες, διέθετε υψηλό μορφωτικό δείκτη και είχε σαφώς βορειο-κεντρική ευρωπαϊκή προέλευση.

Η διαδικασία της εγκατάστασης των αλλοδαπών στο Αιγαίο πέλαγος εμφάνιζε έως πρόσφατα την ακόλουθη ιστορική διαδρομή. Κάποιοι αλλοδαποί ήλθαν σε νησί ή νησιά του Αιγαίου πελάγους αρχικά ως τουρίστες για διακοπές περιορισμένης διάρκειας. Μετά από κάποια χρόνια κατέληξαν στην επιλογή ενός από αυτά, όπου έγιναν τακτικότεροι επισκέπτες. Στη συνέχεια, οι φυσικές ομορφίες του συγκεκριμένου νησιού, η φιλική διάθεση των κατοίκων, οι γνωριμίες που συνήψαν με κάποιους από αυτούς, ο ήλιος και η θάλασσα έγιναν οι κυριότερες ελκτικές δυνάμεις που τους οδήγησαν να αναζητήσουν μονιμότερη εγκατάσταση σε αυτό.

Οι νέοι αλλοδαποί έποικοι των νησιών του Αιγαίου ήλθαν κυρίως κατ' ευθείαν από τις χώρες καταγωγής τους (67,8% στο Νότιο Αιγαίο). Ωστόσο, ορισμένοι από αυτούς κατέληξαν στα νησιά αφού προηγουμένως έκαναν ένα ενδιάμεσο σταθμό μακριά από την πατρίδα τους. Οι αλλοδαποί του Νότιου Αιγαίου διέμεναν πρώτα σε κάποια άλλη ευρωπαϊκή -το 10,7% του συνόλου- ή ασιατική χώρα -το 10,7% του συνόλου-, ενώ εκείνοι του Βορείου Αιγαίου διέμεναν σε αμερικανική χώρα -το 22,2% του συνόλου- πριν εγκατασταθούν στο συγκεκριμένο αιγαιοπελαγίτικο νησί.

Κατά κανόνα, προέβησαν στην αγορά ενός κομματιού γης -αγροτικής ή αστικής- με προϋφιστάμενη παλαιά κατοικία στο εσωτερικό της, την οποία επισκέυασαν ή ανακαίνισαν. Οι αλλοδαποί κάτοικοι του Αιγαί-

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*, σ. 81.

ου συνηθίζουν να χρησιμοποιούν το συγκεκριμένο ακίνητό τους στο νησί, είτε ως κύρια κατοικία (στο Νότιο Αιγαίο σε ποσοστό 46,0%) ή ως παραθεριστική κατοικία (στο Νότιο Αιγαίο σε ποσοστό 54,0%)^{*****}. Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι η παραμονή των αλλοδαπών στο επιλεγμένο αιγαιοπελαγίτικο νησί έχει μόνιμο ή ημι-μόνιμο χαρακτήρα.

Ο τρόπος απόκτησης του ακινήτου τους στο ελληνικό νησί έγινε κατά κύριο λόγο με αγορά. Λιγότερο σύνηθες ήταν η απόκτηση να έγινε μέσω σύναψης γάμου με Έλληνα πολίτη ή μέσω μίσθωσης. Η επιλογή της θέσης διαμονής είχε να κάνει κυρίως με την ομορφιά της τοποθεσίας (30,8%) και δευτερευόντως με την αρχιτεκτονική μορφή του συγκεκριμένου κτηρίου (15,5%), με την παρθενικότητα της περιοχής (11,5%) ή με τη φιλική διάθεση των κατοίκων της περιοχής (11,5%). Το συγκεκριμένο ακίνητο βρέθηκε κυρίως μετά από τη μεσολάβηση κάποιου Έλληνα γνωστού (στο Νότιο Αιγαίο οι αγορές μέσω φιλικού προσώπου έφθασαν στο 65,0% του συνόλου) και δευτερευόντως μέσω ενός τοπικού κτηματομεσίτη (στο Νότιο Αιγαίο έφθασε το 20,0%)^{*****}.

Εγκαθιστάμενοι σε ένα νησί του Αιγαίου πελάγους, οι αλλοδαποί -στο βαθμό που δεν το χρησιμοποιούσαν μόνο για παραθερισμό- εργάζονταν σε αυτό κυρίως ως αυτοαπασχολούμενοι (41,4%) και δευτερευόντως ως υπάλληλοι (29,3%). Ας σημειωθεί, ότι ένα σημαντικό ποσοστό των αλλοδαπών του Αιγαίου είναι εργοδότες (10,3%) ή συνταξιούχοι (19,0%)^{*****}. Η ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών μικρής κλίμακας από τους αλλοδαπούς ευνοήθηκε στους τόπους εγκατάστασης των ημι-μόνιμης ή μόνιμης διαμονής τους από τις επικρατούσες συνθήκες κυρίως από το γεγονός της έλευσης στα νησιά αλλοδαπών τουριστών το καλοκαίρι. Έτσι, είναι συνήθης η εμπλοκή τους στην εγχώρια αγορά, ιδρύοντας ή εκπροσωπώντας κυρίως τουριστικά πρακτορεία^{*****}.

Γενική διαπίστωση είναι ότι οι αλλοδαποί του Αιγαίου, που προέρχονταν κυρίως από χώρες της Δυτικής και της Κεντρικής Ευρώπης αλλά και από τις ΗΠΑ, ήταν καλοδεχούμενοι στις τοπικές νησιωτικές κοινωνίες. Ωστόσο, δεν φαίνεται να έχουν κατορθώσει να εισχωρήσουν ουσιαστικά στις υπάρχουσες κοινωνικές δομές. Κατά κανόνα, οι παλαιότεροι αλλοδαποί που ήλθαν στα νησιά του Αιγαίου άρχισαν να συναναστρέφονται ντόπιους και να απολαμβάνουν το νησιώτικο

^{*****} *Ibid.*, σ. 84.

^{*****} *Ibid.*, σ. 83.

^{*****} *Ibid.*, σ. 84.

^{*****} Leontidou Lil & Emmanuel Marmaras (2001), "From tourists to migrants, Residential tourism and 'littoralization'", στο Apostolopoulos, Yorgos, Philippos Loukissas & Lila Leontidou, *Mediterranean tourism, Facets of socioeconomic development and cultural change*, London & New York: Routledge, σ. 265.

τρόπο ζωής. Συνάντησαν αρχικά δυσκολίες που σχετίζονταν με την κρατική γραφειοκρατία και το εν γένει χαμηλό επίπεδο οργάνωσης της ελληνικής Διοίκησης. Στη σύγχρονη εποχή, συνηθίζουν μάλλον να συναναστρέφονται ομοεθνείς τους ή άλλης εθνικότητας αλλοδαπούς. Όσοι είχαν μικρά παιδιά τα έστελναν σε ελληνικά σχολεία. Οι περισσότεροι προμηθεύονταν τα αντικείμενα καθημερινής χρήσης από την τοπική αγορά. Αυτό γίνεται εξαιρουμένων ορισμένων ειδών, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται οι ηλεκτρικές συσκευές και τα βιβλία, που προτιμούν να τα προμηθεύονται από τις πατρίδες τους^{*****}.

Ως αποτέλεσμα, οι αλλοδαποί των μικρών κυκλαδικών νησιών, έστω και εάν δεν έχουν κατορθώσει να επηρεάσουν τις τοπικές κοινότητες, κατάφεραν να συμβάλλουν έμμεσα στον τοπικό τρόπο ζωής, γεγονός που συνεπάγεται κάποιας μορφής αλλαγή στις υπάρχουσες πολιτισμικές δομές και συνήθειες^{*****}. Έτσι, η εγκατάσταση των κατοίκων στα νησιά εκτός από τις οικονομικές επιπτώσεις, κυρίως σε ό, τι αφορά τη διαμόρφωση υψηλών τιμών της γης (αστικής και αγροτικής), έχουν προβάλει νέα πρότυπα ζωής στους εγχώριους πληθυσμούς. Παράλληλα, το παράδειγμά τους δείχνουν να ακολουθούν και Έλληνες εσωτερικοί μετανάστες, που προέρχονται από διάφορα αστικά κέντρα της χώρας, και επιζητούν την απόκτηση δεύτερης κατοικίας σε νησί του Αιγαίου πελάγους, συμβάλλοντας έτσι και αυτοί με τη σειρά τους στην αλλαγή του παραδοσιακού νησιωτικού τοπίου και τρόπου ζωής.

Όπως είδαμε, η παρουσία αλλοδαπών στις Κυκλάδες είναι ακόμη σχετικά μικρότερη από άλλους νομούς της χώρας με τουριστική ανάπτυξη. Αυτό βέβαια δεν διασφαλίζει μια ανάλογη συνέχεια. Αντίθετα, μάλιστα, τα κυκλαδικά νησιά, διαθέτοντας μοναδικές ομορφιές στο φυσικό και το ανθρωπογενές περιβάλλον τους, αναμένεται στο άμεσο μέλλον να ελκύσουν μεγάλους αριθμούς ενδιαφερομένων με προέλευση κυρίως από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα νησιά του Αιγαίου πελάγους έχουν καταστεί στην εποχή μας αποδέκτης μιας νέας μεταναστευτικής κινητικότητας και έχουν μετατραπεί σε τόπο διαμονής -μόνιμης ή ημι-μόνιμης- μιας μικρής προς το παρόν κοινότητας αλλοδαπών. Οι νέοι αυτοί έποικοι έχουν τροφοδοτήσει την τοπική κτηματαγορά με έναν απρόσμενο δυναμισμό, κυρίως ως προς την άνοδο των τιμών της γης

^{*****} Μαρμαράς (2001), *op. cit.*, σ. 313-4

^{*****} Leontidou & Marmaras, *op. cit.*, σ. 266-7.

και ως προς τη δραστηριοποίηση των ιδιωτικών κατασκευαστικών εταιρειών. Ταυτόχρονα, όμως, η ανάπτυξη αυτή παρατηρείται ότι γίνεται απρογραμματίιστα και σε πολύ υψηλούς ποσοτικούς ρυθμούς για τα δεδομένα του ευαίσθητου κυκλαδικού τοπίου. Έτσι, έχουν αρχίσει να απειλείται η ισορροπία του υπάρχοντος οικο-συστήματος του νησιωτικού χώρου και να εξαφανίζεται κάθε έννοια δημόσιου χώρου από τους νέους οικισμούς που έχουν προκύψει. Στο πρόβλημα αυτό θα πρέπει να προστεθεί η αλλαγή στην ανθρωπογεωγραφική σύνθεση των κυκλαδικών νησιών, με ό,τι αυτό συνεπάγεται στην επιβίωση των τοπικών παραδοσιακών κοινοτήτων ως ιδιαίτερων οντοτήτων. Ως αποτέλεσμα, οι αλλοδαποί έχουν καταστεί εν πολλοίς πρότυπα προς μίμηση μιας κοσμοπολίτικης συμπεριφοράς ή καλύτερα μιας παγκοσμιοποιημένης αντίληψης ζωής στα μάτια των ανυποψίαστων νησιωτών του Αιγαίου με απρόβλεπτες συνέπειες για το μέλλον τους. Ήδη, παρατηρείται πολλοί νησιώτες να έχουν εγκαταλείψει τα σπίτια τους στους οικισμούς που παραδοσιακά ζούσαν και να κτίζουν νέα οικήματα στις ευρύτερες περιαστικές ζώνες, συμβάλλοντας έτσι στην ανεξέλεγκτη αστική διάχυση που κατατρώγει το αρχέγονο αγροτικό τοπίο.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Στο σημείο αυτό εγείρεται ένα ζήτημα δεοντολογίας αναφορικά με την τύχη του κυκλαδικού δομημένου περιβάλλοντος, δημόσιου και ιδιωτικού χώρου. Όπως είναι ευρύτερα γνωστό, ο όρος “βιώσιμη” ή “αιεφόρος” ανάπτυξη (sustainable development) επικράτησε διεθνώς το 1992, μετά την Παγκόσμια Διάσκεψη Κορυφής των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον που συνήλθε στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας.

Εκτωνπραγμάτων, ο λόγος περί βιώσιμης ανάπτυξης δεν περιορίζεται μόνο στη στάση του ανθρώπου απέναντι στη διαχείριση των φυσικών πόρων και του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά περιλαμβάνει και εκείνη που αναφέρεται στα υλικά πολιτισμικά αγαθά και ειδικότερα στον κτισμένο χώρο των ιστορικών πυρήνων των πόλεων και των οικισμών. Τούτο, διότι οι παραδοσιακοί πυρήνες συνίστανται από κτίσματα του παρελθόντος, παλαιό οδικό πλέγμα, αλλά και υλικά κατασκευής και μεθόδους της οικοδομικής τέχνης που έχουν πάψει πλέον να εφαρμόζονται, με αποτέλεσμα να είναι αναντικατάστατα και μοναδικά. Επιπλέον, με την ύπαρξη και λειτουργική παρουσία τους στη σύγχρονη ζωή δρουν ως πολύτιμοι συλλεκτές της ιστορικής μνήμης ενός τόπου και ως αδιάφευστοι μάρτυρες μιας ιστορικής διαδρομής

που έχει παρέλθει ανεπιστρεπτή. Ειδικότερα για την Ελλάδα, μια χώρα με συγκριτικό πλεονέκτημα τον ιδιαίτερα ανεπτυγμένο ιστορικό και πολιτισμικό πλούτο της, η βιώσιμη ανάπτυξη των ιστορικών πόλεων και των παραδοσιακών οικισμών δεν αποτελεί μια επιλογή, αλλά αναγκαιότητα.

Ως πρώτο γενικό συμπέρασμα, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι η βασική αρχή που θέλει οποιονδήποτε μη ανανεώσιμο πόρο διαχειριζόμαστε να πρέπει στο τέλος της χρήσης του να βρίσκεται στην ίδια ή σε ανάλογη κατάσταση με εκείνη όταν τον παραλάβαμε από τους προγενέστερους, βρίσκει απόλυτη εφαρμογή και στα ζητήματα που αφορούν το δομημένο περιβάλλον των αστικών ιστορικών πυρήνων και των παραδοσιακών οικισμών.

Τα νησιά των Κυκλάδων και γενικότερα του Αιγαίου πελάγους συνιστούν τυπικές περιπτώσεις για διερεύνηση σχετικά με το θέμα. Συγκεντρώνουν στους οικισμούς τους όλα εκείνα τα κτηριακά χαρακτηριστικά της παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομίας. Δηλαδή, εκείνης της μακρόχρονης διαδικασίας αστικοποίησης στον Αιγαϊακό χώρο, προσφέροντας οικιστικό περιβάλλον μοναδικής πολιτισμικής και αισθητικής αξίας. Στο πλαίσιο αυτό, αναπτύχθηκαν οι παραδοσιακοί πυρήνες των οικισμών των νησιών, πραγματοποιήθηκε η σταδιακή διεξόδωση της νεοκλασικής αισθητικής αντίληψης στο 19ο αιώνα και ολοκληρώθηκαν όλες εκείνες οι εξελίξεις που επεφύλασσαν οι ιστορικές συγκυρίες του ταραχώδους πρώτου μισού του 20ού αιώνα που επεφύλαξε δύο Παγκόσμιους Πολέμους.

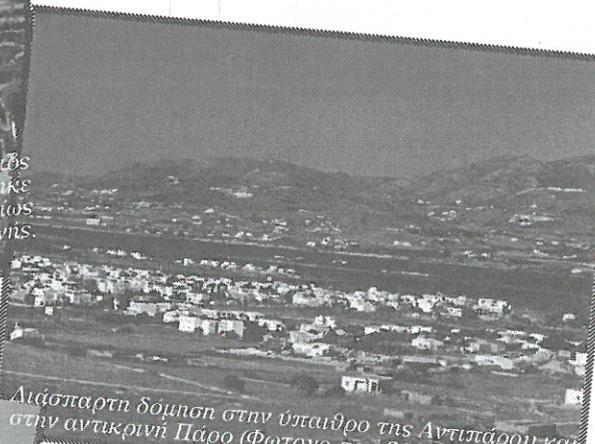
Ωστόσο, πρόβλημα υπάρχει αναφορικά με τη διαχείριση αυτού του πολιτισμικού πλούτου, που συνίσταται στην εγκατάλειψη και απαξίωση που υφίσταται προϊόντος του χρόνου, δεχόμενο ασφυκτικές πιέσεις από την απρογραμμάτιστη τουριστική ανάπτυξη. Πολλά από τα ενδεικτικά παραδείγματα που αναφέρθηκαν κατά την ανάπτυξη αυτής της εισήγησης, είτε δεν υπάρχουν πλέον ή έχουν υποστεί τέτοιες αλλοιώσεις που τα έχουν καταστήσει μη αναγνωρίσιμα. Άλλα πάλι δεν έχουν αξιολογηθεί ως αναντικατάστατα πολιτιστικά αγαθά, με αποτέλεσμα να τα αναμένει ανάλογη μεταχείριση με όσα έχουν ήδη εξαφανιστεί.

Κατά συνέπεια, νομιμοποιούμε να εκφέρουμε την άποψη ότι η πολιτιστική μνήμη των κυκλαδικών νησιών συνεχώς φτωχαίνει. Υπάρχει, λοιπόν, κίνδυνος σε λίγο καιρό, όταν θα έχει παρέλθει η λαίλαπα του επίκαιρου και εφήμερου lifestyle, των επιφανειακών εντυπώσεων και της μικροαστικής νοοτροπίας, οι οικισμοί αυτοί να έχει απολέσει όλα

εκείνα τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που τους έχουν καταστήσει πολιτιστικό αρχείο μνήμης και πρώτης κατηγορίας τουριστικό προορισμό. Αλλά, τότε πλέον θα είναι αργά για να αναζητήσει κανείς εκ νέου την ταυτότητά τους και τον ιδιότυπο ιστορικό τους χαρακτήρα.

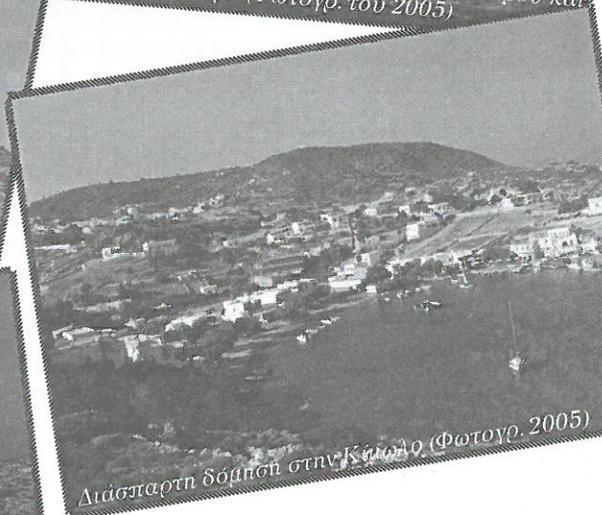
Οικισμός Μπερδεγιάρους Τήνου. Πρωτότυπη πελαγός εγκαταλελειμμένος οικισμός που αποκαταστάθηκε και επεκτάθηκε. Σήμερα χρησιμοποιείται κυρίως από αλλοδαπούς τουρίστες μακρόχρονης διαμονής. (Φωτογρ. Ιουλίου 2012)

Διάσπαρτη δόμηση στην ύπαιθρο της Αντιπάρου και στην αντικρινή Πάρο (Φωτογρ. του 2005)

Διάσπαρτη δόμηση στην ύπαιθρο μεταξύ των οικισμών Αρνάου και Δύο (Φωτογρ. Ιουλίου 2012)

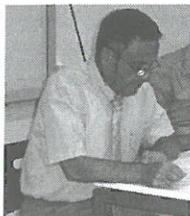

Διάσπαρτη δόμηση στην Κίφισο (Φωτογρ. 2005)

Διάσπαρτη δόμηση στη Δονούσα (Φωτογρ. 2005)

Η γαμπλιότης, η γεννητικότητα και η θνησιμότητα του πληθυσμού της Σικίνου, των Κυκλάδων και της Ελλάδος κατά την μακράν περίοδο 1956-2014

Κωστής Στυλ. Λεβογιάννης

Οικονομολόγος - πρ. Γεν. Γραμμ. ΕΚΥΤ

Το δημογραφικό αποτελεί εν εκ των πλέον ακανθωδών και οξέων προβλημάτων από τα οποία μαστίζεται η τάλαινα Ελλάς κατά τις τελευταίες δεκαετίες, όπως λίαν ευγλώττως αναφέρει στο περισπούδαστο πόνημά του -εκδοθέν εν έτει 1990 - με τίτλο: «ΥΠΟΓΕΝΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΓΗΡΑΝΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ» ο πρώην πρωθυπουργός, ο σοφός καθηγητής, Ακαδημαϊκός και διοικητής της Τραπέζης της Ελλάδος, ο αείμνηστος Ξενοφών Ζολώτας (ΣΣ. Το συνέγραψε ομού μετά των αιοιδίμων καθηγητών και Ακαδημαϊκών, Άγγελου Αγγελόπουλου και Γεωργίου Βλάχου).

- Ο πραγματικός πληθυσμός της Ελλάδος (εν αντιθέσει προς τον μόνιμο για τον οποίο δεν διατίθενται στοιχεία, ειμή μόνον μετά το 1991) πυξήθη από το 1951 μέχρι το 2011 κατά 3,3 εκατομμύρια άτομα, αλλά ο πληθυσμός του περικαλούς κυκλαδικού πολυνήσου κατέγραψε πτώση κατά 1.392 άτομα ή, άλλως, κατά 1,1% (όρα πίνακα 1).

- Ειρήσθω, εν παρόδω, ότι ο μόνιμος πληθυσμός των Κυκλαδων πυξήθη από του έτους 1991-ότε και διατίθενται, το πρώτον, στοιχεία-μέχρι του έτους 2011 κατά 24.705 άτομα με μέσο ετήσιο ρυθμό 1,18% (όρα πίνακα 3)

- Την αυτή συμπεριφορά εμφανίζει και η Σίκινος, ο πληθυσμός της οποίας κατήλθε διαδοχικώς από 590 άτομα τω 1951, στα 453 τω 1961, 431 τω 1971, 190 τω 1981, 267 τω 1991, 238 τω 2001, και 270 τω 2011 όσος είναι ακριβώς και ο μόνιμος πληθυσμός της νήσου.

- Κατά την εξηκονταετία 1951-2011, ο πληθυσμός της Σικίνου υπέ-

στη καθίζηση μειωθείς κατά 54%, ή άλλως, ο πληθυσμός της νήσου εμειώτο κατά την αυτήν περίοδο με μέσο ετήσιο ρυθμό 1,29%.

Ειρήσθω, εν παρόδω, ότι ο νόμιμος πληθυσμός της Σικίνου, το έτος 2011 ήταν 423 άτομα και τούτο εξηγείται ευχερώς εκ του ότι πλείστοι Σικίνιοι –όπως και άλλοι συνέλληνες- είναι εγγεγραμμένοι στα μητρώα αρρένων και δημοτολόγια της νήσου για να ασκούν εκεί –κατά τα ειωθότα- το εκλογικό τους δικαίωμα.

- Ως, ήδη, υπεννοήσαμε, η λειψανδρία και η ολιγοπαιδία, οι οποίες μαστίζουν τη χώρα μας κατά τις τελευταίες δεκαετίες απειλούν να υποσκάψουν αυτά ταύτα τα θεμέλια του έθνους. «Άνδρες γαρ πόλις και ου τείχη ουδέ νίες ανδρών κενάι», λέγει λίαν ευστόχως ο μέγας Θουκυδίδης. Στη φράση αυτή υποκρύπτεται το δράμα του νεώτερου ελληνισμού.

- Κατά την μακράν περίοδο 1956-2014 εμειώθησαν στις Κυκλάδες τόσο οι γάμοι όσο και οι γεννήσεις (με κριτήριο τον τόπο της μόνιμου κατοικίας της μητρός) ενώ πυξήθησαν οι θάνατοι με κριτήριο τον τόπο της μόνιμου κατοικίας του θανόντος. Οι γάμοι εσημείωσαν πτώση κατά 9,2%, ενώ οι γεννήσεις πτώση κατά 43,3%. Αντιθέτως, πυξήθησαν οι θάνατοι κατά 14,5% και τούτο παρά τις σημειωθείσες εν τω μεταξύ προόδους της ιατρικής επιστήμης (όρα πίνακα 2 και διάγραμμα). Δέον να σημειωθεί ότι την τιμήν της «γεννώσης» Ελλάδος (συμπεριλαμβανομένου και του νομού Κυκλάδων) έσωσαν οι αλλοδαπές μητέρες και δη οι Αλβανίδες οι οποίες εμφανίζουν εκ παραδόσεως υψηλόν βαθμόν γονιμότητος. Άλλως, οι γεννήσεις -ως πιθανολογείται σφόδρα- θα εγνώριζαν ιστορική συντριβή.

- Αλλά και η νήσος Σίκινος κατετροπώθη, επίσης, πληθυσμιακώς, δοθέντος ότι οι γεννήσεις –με κριτήριο τον τόπο της μόνιμου κατοικίας της μητρός- βαίνουν μειούμενες από έτους εις έτος. Κατά το έτος 1980 εσημειώθησαν 4 γεννήσεις, ενώ το 2014 ΟΥΔΕΜΙΑ. Συνολικώς, κατά την μακράν περίοδο 1980-2014, ετελέσθησαν μόνο 26 γάμοι, εγεννήθησαν 53 τέκνα και απεβίωσαν 118 άτομα.

- Τέλος, είναι άξιον μνείας το γεγονός ότι ο δείκτης της γηράνσεως του πληθυσμού βαίνει συνεχώς επιδεινούμενος και στο νομό Κυκλάδων. Το έτος 1951 ο εν λόγω δείκτης ήταν 31,6% όπερ σημαίνει ότι σε κάθε 100 παιδιά ηλικίας μέχρι 15 ετών αντιστοιχούσαν 31 γέροντες ηλικίας 65 ετών και άνω. Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία σε κάθε 100 παιδιά ηλικίας μέχρι 15 ετών αντιστοιχούν 108 γέροντες.

Περαίνων λέγω ότι, των πραγμάτων ούτως εχόντων, το μέλλον του

νομού (και της χώρας) διαγράφεται δυσοίωνα υπό πληθυσμιακή έπιση δοθέντος ότι όπως απέδειξε ο προορηθείς σοφός καθηγητής Ξενοφών Ζολώτας η σύγχρονη ρυπαρά, θορυβώδης και νευρωτική και μη ανθρωποκεντρική οικονομική ανάπτυξη άγει σε μείωση της ανθρώπινης ευδαιμονίας, ενώ το κρατούν πολιτισμικό πρότυπο της εποχής άγει σε ραγδαία πτώση των γεννήσεων και, άρα, σε βαθμιαία γήρανση του πληθυσμού.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίναξ 1. ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ, ΜΟΝΙΜΟΣ ΚΑΙ ΝΟΜΙΜΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
ΣΙΚΙΝΟΥ, ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ : 1951 - 2011

	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΣΙΚΙΝΟΣ	ΚΥΚΛΑΔΕΣ	ΕΛΛΑΣ
1951	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ¹	590	125.959	7.632.801
1961	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ	453	99.959	8.388.553
1971	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ	331	86.337	8.768.641
1981	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ	190	88.458	9.740.417
1991	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ	267	94.005	10.959.900
	ΜΟΝΙΜΟΣ ²	265	93.322	10.223.392
2001	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ	238	112.615	10.961.758
	ΜΟΝΙΜΟΣ	238	109.956	10.934.097
2011	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ	270	124.567	10.940.777
	ΜΟΝΙΜΟΣ	279	118.027	10.816.286
	ΝΟΜΙΜΟΣ ³	423	124.147	9.204.286
	Συνολική μεταβολή πραγματικού πληθυσμού(%) 1951-2011	-54%	-1,1%	43,3%
	Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής(%) 60 ετών	-1,29%	-0,02%	0,60%

¹Ο ευρισκόμενος εν τίνι τόπω δι' οιανδήποτε αιτίαν κατά την ημέρα της απογραφής

²Ο μονίμως διαμένων εν τίνι τόπω κατά την ημέρα της απογραφής

³Το σύνολο των εγγεγραμμένων στα μητρώα αρρένων και δημοτολόγια εν τίνι τόπω
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Επεξεργασία στοιχείων: Κωστής Στ. Λεβογιάννης

Η γαμπλιότητα, η γεννητικότητα και η θνησιμότητα του πληθυσμού της Σικίνου

ΠΙΝΑΞ 2. ΕΜΦΑΙΝΩΝ ΤΟΥΣ
ΓΑΜΟΥΣ, ΤΙΣ ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΘΑΝΑΤΟΥΣ
ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1956 - 2014

Ε Τ Η	Κ Υ Κ Λ Α Δ Ε Σ			
	Γ Α Μ Ο Ι (κατά τον τόπο της μόνιμου κατοικίας του γαμπρού)	Γ Ε Ν Ν Η Σ Ε Ι Σ		Θ Α Ν Α Τ Ο Ι (κατά τον τόπο μόνιμου κατοικίας του θανόντος)
		ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΤΗΣ ΜΟΝΙΜΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ	ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ	
1956	650	2.016	1.837	1.040
1957	869	1.898	1.784	982
1958	844	1.890	1.745	938
1959	815	1.942	1.785	949
1960	604	1.662	1.479	923
1961	766	1.644	1.447	980
1962	743	1.607	1.379	901
1963	804	1.651	1.395	985
1964	645	1.560	1.319	1.054
1965	28	1.451	1.180	962
1966	647	1.493	1.163	937
1967	769	1.463	1.102	960
1968	585	1.572	1.127	976
1969	655	1.491	978	848
1970	590	1.369	895	963
1971	682	1.729	785	902
1972	472	1.262	770	961
1973	614	1.143	669	871
1974	518	1.237	687	896
1975	545	1.181	687	913
1976	422	1.180	588	840
1977	575	1.078	509	952
1978	457	1.040	441	822
1979	563	982	387	849
1980	418	993	317	919
1981	531	1.066	351	920
1982	573	1.056	301	948
1983	539	1.106	299	1.024
1984	418	1.015	244	933
1985	529	1.047	239	941
1986	484	972	213	931
1987	613	972	155	1.014
1988	350	991	164	1.012
1989	494	872	188	974
1990	507	905	156	1.050
1991	583	956	165	995
1992	370	923	161	970
1993	591	960	153	1.044

ΠΙΝΑΞ 2. ΕΜΦΑΙΝΩΝ ΤΟΥΣ
ΓΑΜΟΥΣ, ΤΙΣ ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΘΑΝΑΤΟΥΣ
ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1956 - 2014

Ε Τ Η	Κ Υ Κ Λ Α Δ Ε Σ			
	Γ Α Μ Ο Ι (κατά τον τόπο μόνιμου κατοικίας του γαμβρού)	Γ Ε Ν Ν Η Σ Ε Ι Σ		Θ Α Ν Α Τ Ο Ι (κατά τον τόπο μόνιμου κατοικίας του θανόντος)
		ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΤΗΣ ΜΟΝΙΜΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ	ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ	
1994	496	995	139	1.028
1995	604	1.024	168	985
1996	384	965	158	971
1997	556	1.027	181	987
1998	520	1.007	209	1.036
1999	607	1.016	191	1.103
2000	419	1.046	211	1.073
2001	589	1.106	200	1.023
2002	573	1.101	220	1.135
2003	594	1.142	222	1.100
2004	469	1.130	176	1.104
2005	537	1.121	158	1.033
2006	552	1.141	183	1.018
2007	593	1.249	155	1.034
2008	536	1.321	209	964
2009	665	1.304	201	1.070
2010	591	1.287	187	1.064
2011	643	1.156	180	1.183
2012	569	1.201	143	1.080
2013	531	1.086	146	1.055
2014	590	1.144	136	1.191
ΣΥΝΟΛΑ	33.480	72.944	33.017	58.316

ΠΗΓΗ: Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.)

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ: Κωστής Στ. Λεβογιάννης

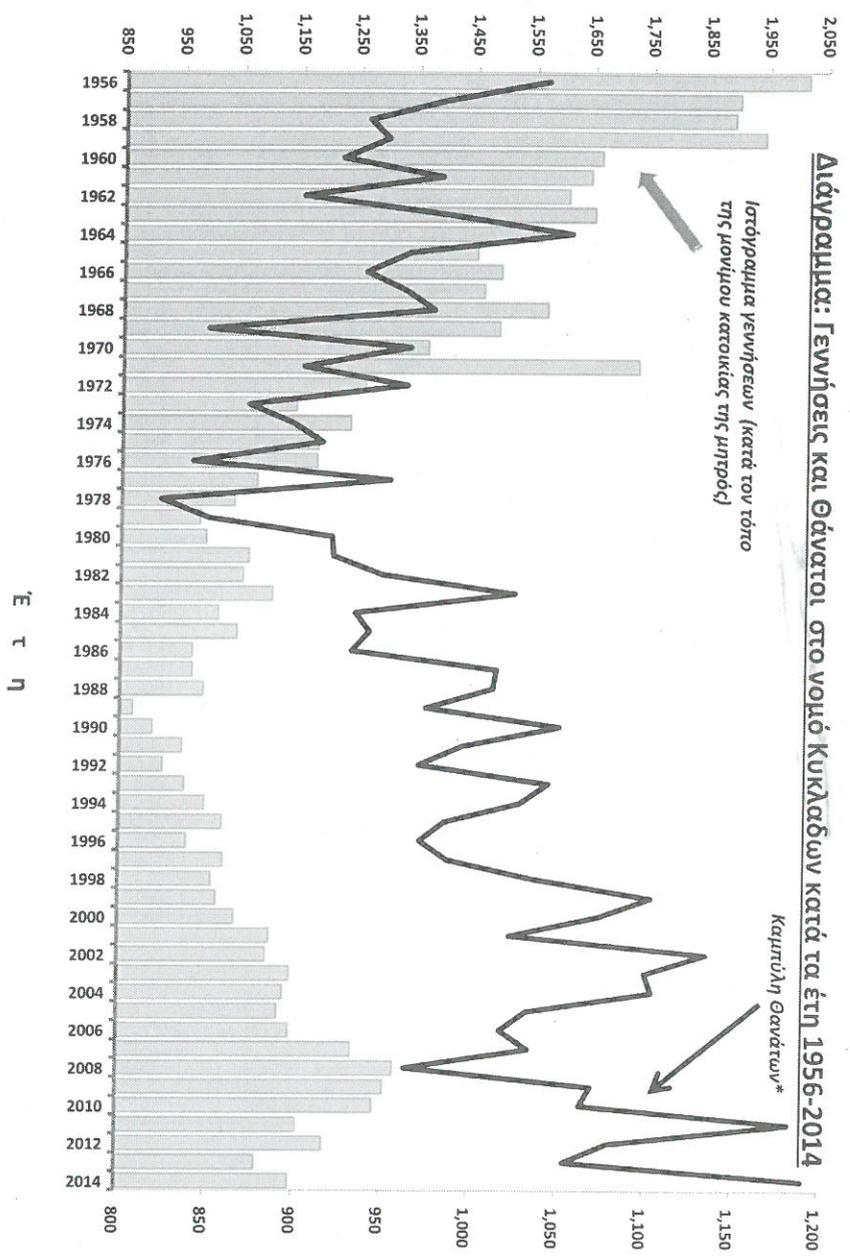
Πίναξ 3. ΜΟΝΙΜΟΣ* ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1991 - 2011

Ν Η Σ Ο Ι	Π λ η θ υ σ μ ό ς των απογραφών			Απόλυτες μεταβολές		
	1991	2001	2011	2001/1991	2011/2001	20ετία 2011/1991
ΑΜΟΡΓΟΣ	1.622	1.852	1.973	230	121	351
ΑΝΑΦΗ	249	272	271	23	-1	22
ΑΝΔΡΟΣ	8.802	9.285	9.221	483	-64	419
ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ	810	1.011	1.211	201	200	401
ΔΟΝΟΥΣΑ	107	166	167	59	1	60
ΗΡΑΚΛΕΙΑ	92	133	141	41	8	49
ΘΗΡΑ	9.364	13.447	15.231	4.083	1.784	5.867
ΘΗΡΑΣΙΑ	244	278	319	34	41	75
ΙΟΣ	1.603	1.862	2.024	259	162	421
ΚΕΑ	1.649	2.162	2.455	513	293	806
ΚΙΜΩΛΟΣ	727	838	910	111	72	183
ΚΟΥΦΟΝΗΣΙ	285	376	399	91	23	114
ΚΥΘΟΣ	1.611	1.538	1.456	-73	-82	-155
ΜΗΛΟΣ	4.315	4.736	4.977	421	241	662
ΜΥΚΟΝΟΣ	6.116	9.274	10.134	3.158	860	4.018
ΝΑΞΟΣ	14.851	17.357	17.970	2.506	613	3.119
ΠΑΡΟΣ	9.370	12.514	13.715	3.144	1.201	4.345
ΣΕΡΙΦΟΣ	1.024	1.262	1.420	238	158	396
ΣΙΚΙΝΟΣ	265	238	273	-27	35	8
ΣΙΦΝΟΣ	2.028	2.574	2.625	546	51	597
ΣΥΡΟΣ	19.783	19.793	21.507	10	1.714	1.724
ΣΧΟΙΝΟΥΣΑ	102	197	227	95	30	125
ΤΗΝΟΣ	7.756	8.115	8.636	359	521	880
ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ	547	676	765	129	89	218
Σ Υ Ν Ο Λ Α	93.322	109.956	118.027	16.634	8.071	24.705

*Ο μόνιμος πληθυσμός παρ' ημίν μετρείται από του έτους 1991 κ.επ.

Πηγή : ΕΛ.ΣΤΑΤ

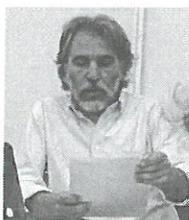
Επεξεργασία : Κωστής Σ. Λεβογιάννης, οικονομολόγος, πρ. Γεν.Γραμμ.Ενώσεως Κυκλαδικού Τύπου

*Κατά τον τόπο της μονίμου κατοικίας του θανόντος

ΣΙΚΙΝΟΣ

Διαδρομές στο νησιωτικό ιστορικό τοπίο

Τάσος Αναστασίου

*Προϊστάμενος του Τμήματος Πολιτισμού-
Αθλητισμού Κυκλάδων της
Περιφέρειας Ν. Αιγαίου*

ΓΕΝΙΚΑ

Η περιήγηση στη νησιωτική ενδοχώρα είναι ένας από τους αποτελεσματικότερους τρόπους για να ανακαλύψει ο επισκέπτης αφ' ενός την ποικιλομορφία και την υψηλή αισθητική αξία του φυσικού τοπίου των νησιών και αφ' ετέρου τα ιδιαίτερα στοιχεία της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

Τα νησιά των Κυκλάδων αποτελούν σήμερα ένα σημαντικό εγχώριο και παγκόσμιο τουριστικό προορισμό. Η αλματώδης αυτή τουριστική ανάπτυξη, παράλληλα με τις αλλαγές τις οποίες συνεπάγεται, οδηγεί τα Κυκλαδονήσια να υφίστανται ιδιαίτερες πιέσεις στον τομέα του περιβάλλοντος. Με βάση αυτά τα χαρακτηριστικά, οι ερευνητές αλλά και οι τοπικοί φορείς έχουν από καιρό συνειδητοποιήσει την αναγκαιότητα ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού και πραγματοποίησης ενεργειών, οι οποίες συνεισφέρουν σημαντικά στην βιώσιμη ανάπτυξη.

Οι περιηγητικές διαδρομές των νησιών των Κυκλάδων μέσω των παραδοσιακών λιθόστρωτων οδών και μονοπατιών, αφορούν συνδέσεις μεταξύ οικισμών, προσβάσεις σε ακτές και σε σημεία ιστορικού-πολιτισμικού και περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος. Μέσα από τις διαδρομές αυτές, αναδεικνύεται ο πλούτος και η ιδιοτυπία του αιγαιοπελαγίτικου φυσικού περιβάλλοντος, με τους κρημνούς και τις διαμελισμένες ακτές, τους πολυάριθμους ορμίσκους και τις μικρές παραλίες, το αυθε-

ντικό κυκλαδίτικο τοπίο με τις ξερολιθιές, τις αναβαθμίδες και γενικά τις ποικιλώνυμες λιθόκτιστες κατασκευές της υπαίθρου. Αρκετά από τα μονοπάτια αυτά χρησιμοποιούνται και σήμερα από τους ντόπιους, κυρίως από αγρότες και κτηνοτρόφους, ενώ άλλα έχουν εγκαταλειφθεί σταδιακά λόγω της πυκνής βλάστησης και των καταπτώσεων που τα καθιστούν δύσβατα.

Με το πρόγραμμα Χάραξης και Ανάδειξης Διαδρομών Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος που εκτελεί η περιφερειακή αυτοδιοίκηση στις Κυκλάδες, έχει πάρει οργανωμένη μορφή η προσπάθεια αποκατάστασης και ανάδειξης των παλιών αρτηριών επικοινωνίας - λιθόστρωτων οδών και μονοπατιών - στα νησιά του Αιγαίου. Πρόκειται για συγκεκριμένα περιηγητικά δίκτυα στις Κυκλάδες κατά νησί, επιλεγμένα και χαρακτηριζόμενα βάσει ποιοτικών κριτηρίων.

Μέχρι το σχεδιασμό και την εφαρμογή αυτού του προγράμματος, σε ελάχιστες μόνο περιπτώσεις παρέχονταν επαρκείς πληροφορίες που μπορούσαν να υποστηρίξουν οργανωμένες δραστηριότητες αυτού του τύπου.

Οι Διαδρομές Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος (Δ.Π.Ε.) αποκαλύπτουν στους περιηγητές το πλούσιο και ιδιότυπο φυσικό περιβάλλον, αλλά και τη μακραίωνη ιστορία των Κυκλάδων.

Οι επιλεγείσες Διαδρομές είναι εξαιρετικής περιβαλλοντικής-οικολογικής σημασίας και παρουσιάζουν πλούσιο ιστορικό-αρχαιολογικό ενδιαφέρον, αφού:

- οι φυσιολάτρες θα γνωρίσουν την απόκρυφη πλευρά των νησιών, διασχίζοντας εξοχές με έντονο γεωμορφολογικό ανάγλυφο και σπάνια αγριολούλουδα και βότανα, για να καταλήξουν σε μικρούς όρμους κι ερημικές ακρογιαλιές μοναδικής ομορφιάς.

- αποτελούν μέρος του παραδοσιακού οδικού δικτύου, το οποίο συνέδεε σημαντικές θέσεις που καλύπτουν το σύνολο των ιστορικών περιόδων (προϊστορία, αρχαία ιστορία, μεσαιωνικοί χρόνοι, νεώτερη ιστορία) των περιοχών ανάδειξης. Ορισμένες διαδρομές μάλιστα οδηγούν στα κατάλοιπα αρχαίων πόλεων, μεταφέροντας τον περιπατητή στο παρελθόν, όταν οι τότε κάτοικοι αντίκρυζαν και βίωναν τις ίδιες, αναλλοίωτες εικόνες.

- διασχίζουν παραδοσιακούς οικισμούς και εγκαταστάσεις, που συνιστούν σπάνια σύνολα αιγαιοπελαγίτικης λαϊκής αρχιτεκτονικής.

Η ΦΑΣΗ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΔΙΕΛΕΥΣΗΣ, ΥΠΟΔΟΜΩΝ & ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΚΑΤΑ ΝΗΣΙ

Το Δίκτυο Διαδρομών Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος κάθε νησιού (όπως αυτό διαμορφώθηκε με βάση την παραπάνω μεθοδολογία και πρακτική) συντηρείται, αναδεικνύεται και προστατεύεται, με πρωταρχικό κριτήριο τη διάσωση του φυσικού και ιστορικού τοπίου της νησιώτικης υπαίθρου από την αλόγιστη οικιστική ανάπτυξη.

Συνολικά ως Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος έχουν επιλεγεί και χαρακτηριστεί στις Κυκλάδες 150 Διαδρομές, οι οποίες αντιστοιχούν σε πάνω από 600 χιλιόμετρα στα 20 από τα 24 νησιά του συμπλέγματος.

Παράλληλα με το έργο καταγραφής και οργάνωσης των πληροφοριών, η δευτεροβάθμια αυτοδιοίκηση εργάστηκε συντονισμένα στον τομέα των υποδομών πεδίου και της σε πρώτη φάση ανάδειξης των επιλεγμένων διαδρομών ως Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος. Με πεδίο το κατά νησί δίκτυο Διαδρομών Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος, έχει προχωρήσει στις δράσεις αποκατάστασης διέλευσης και σήμανσης των κυριώτερων παλαιών ημιονικών δρόμων και μονοπατιών.

Μέχρι σήμερα έχουν ολοκληρωθεί ή βρίσκονται σε εξέλιξη δράσεις αποκατάστασης και ανάδειξης σε περί τα 350 χιλιόμετρα παλαιών ημιονικών δρόμων και μονοπατιών, από τα οποία το 50% τουλάχιστον είναι λιθόστρωτα: καθαρισμός από βλάστηση και φερτά υλικά, σωστικές επεμβάσεις με κατά τόπους βελτίωση πλευρικών λιθοδομών και λιθοστρώσεις, ενιαία για τις Κυκλάδες σηματοδότηση-σήμανση. Η σήμανση είναι πρότυπα σχεδιασμένη και περιλαμβάνει τις ξύλινες πινακίδες σήμανσης και προορισμού και μεταλλικά δίχρωμα σήματα προσανατολισμού του πεζοπόρου - περιηγητή; ειδικών προδιαγραφών κατασκευής και τοποθέτησης.

Από τα μέσα του 2013, έχουν ξεκινήσει πρωτοβουλίες διεθνούς

πιστοποίησης των μονοπατιών των Κυκλάδων, με πιλοτικές εφαρμογές στα δίκτυο Δ.Π.Ε. Άνδρου και Νάξου. Το πρώτο πρόγραμμα οργανώθηκε από κλιμάκιο της Ευρωπαϊκής Πεζοπορικής Συνομοσπονδίας, η οποία εκπροσωπεί εκατομμύρια πεζοπόρων και διαθέτει το απαιτούμενο κύρος και τη σχετική εμπειρία. Η πρωτοβουλία - η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη - βασίζεται στην πλήρωση συγκεκριμένων προϋποθέσεων-κριτηρίων που αφορούν στην κατάσταση του δικτύου και γενικά στην ετοιμότητά του, προκειμένου να παραδοθεί για πεζοπορική χρήση.

Το πρόγραμμα ανάδειξης των Διαδρομών στις Κυκλάδες έχει επαινελημμένα δημοσιοποιηθεί και αναλυθεί σε Ημερίδες και Συνέδρια που έχουν γίνει για το σκοπό αυτό σε πολλά από τα Κυκλαδονήσια, καθώς και στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο (Τμήμα Γεωγραφίας), όπου εξαιρείται η συγκεκριμένη επιλογή δράσης, η οποία έχει δημιουργήσει τις βασικές προϋποθέσεις ανάπτυξης του περιηγητικού τουρισμού στο νότιο Αιγαίο.

ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ ΕΝ ΟΨΕΙ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥΣ

23 βασικά κριτήρια έχουν τεθεί από την Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Πεζοπόρων, σε τρία επίπεδα, για την εξέταση διαδρομής 4 χλμ (1 τουλάχιστον ώρα περπάτημα) προκειμένου να είναι ενδιαφέρουσα και ασφαλής για τους επισκέπτες. Θα πρέπει η διαδρομή να πληροί τουλάχιστον τα 11 από αυτά:

• Σημαντικά (πυρηνικά) κριτήρια:

- Ασφάλεια βάσει νόμων, κανόνων ασφάλειας, πυρασφάλειας.
- Καθημερινή βαθμολόγηση διαδρομής ανάλογα με την δυσκολία ή την ευκολία της.
- Δυνατότητα προσέγγισης της διαδρομής από τους περιπατητές με ιδιωτικά ή δημόσια μέσα μεταφοράς.
- Δυνατότητα διαμονής στις γύρω περιοχές.
- Δυνατότητα μεταφοράς αποσκευών των περιπατητών.

- Προσέγγιση χωρίς προβλήματα σε ιδιόκτητες περιοχές διά μέσου των διαδρομών.

• Βασικά κριτήρια διαδρομών:

- Φυσικές διαδρομές, χωρίς διάνοιξη από μηχανικά μέσα, min 35%.
- Ανώμαles αλλά προσπελάσιμες διαδρομές, max 1500m συνεχόμενα.
- Διαδρομές στις οποίες έχουν γίνει επεμβάσεις με τσιμέντο ή ασφαλτο, max 20%.
- Δρόμοι με κινητικότητα, max 300m.
- Παράλληλες διαδρομές σε δρόμους με κινητικότητα, max 10%.

• Βασικά κριτήρια για την διέλευση των περιπατητών-επισκεπτών:

- Σηματοδότηση, συνεχής χωρίς κενά και όχι λανθασμένη, 100%.
- Ποικιλία φυσικού τοπίου, min 1 εναλλαγή τοπίου ανά 4 χλμ.
- Εμπειρία/δυναμική περιπέτειας, min 2 σημεία ανά 4 χλμ.
- Περιβάλλοντες χώροι εντατικής χρήσης, max 10%.
- Φιλικό ως προς τον περιπατητή στην αρχή και στο τέλος της διαδρομής (parking αυτοκινήτου περιπατητών, πληροφόρηση σχετικά με την διαδρομή). Θα πρέπει να υπάρχει τουλάχιστον μία πινακίδα πληροφόρησης σχετικά με την διαδρομή στην είσοδο αυτής σε δύο γλώσσες, π.χ. ελληνικά και αγγλικά.
- Δυνατότητα προσέγγισης μεταφορικού μέσου στην αρχή και στο τέλος της διαδρομής τουλάχιστον 2 φορές την ημέρα.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΒΑΣΙΚΩΝ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ

• Σχετικά με την επιφάνεια των διαδρομών:

1. Φυσικές διαδρομές (μονοπάτια) χωρίς να έχει γίνει διάνοιξη με μηχανικά μέσα, εύκολο περπάτημα, min 1000m.
2. Ενισχυμένες διαδρομές (μονοπάτια) με σημεία τεχνητής διάνοιξης αλλά χωρίς επικάλυψη (μόνο με χώμα), χωρίς περιορισμό μέτρων
3. Ανώμαles αλλά προσπελάσιμες διαδρομές, π.χ. με ενδιάμεσους βράχους, εμφανή διάβρωση πετρών, κλπ., max 300m.
4. Διαδρομές στις οποίες έχουν γίνει επεμβάσεις με ασφαλτο, τσιμέντο, λιθόστρωση για δημιουργία μονοπατιού προσέγγισης σε κάποια ιδιοκτησία, max 500m.
5. Μονοπάτια πλάτους λιγότερο από 1 m.
 - 5.1 Φυσικά μονοπάτια που δεν έχουν διανοιχθεί με τεχνικά μέσα.
 - 5.2 Ασφαλή μονοπάτια που έχουν ενισχυθεί για λόγους ασφαλείας.

** Τα μονοπάτια που περιγράφονται στα κριτήρια 5, 5.1 και 5.2 θα πρέπει να είναι στο σύνολό τους τουλάχιστον 500m.

6. Δρόμοι με κίνηση συμπεριλαμβανομένων και σημείων ανασφαλούς διάσχισης, max 50m.

7. Παράπλευροι δρόμοι σε αυτούς που έχουν κίνηση, max 300m.

• Σύστημα χάραξης διαδρομής - Ξενάγηση επισκεπτών:

1. Σηματοδότηση ολόκληρης της διαδρομής εν συνεχεία και χωρίς λάθη.

2. Τοποθέτηση πινακίδων με πληροφορίες σχετικά με την διαδρομή, π.χ. απόσταση, διάρκεια, κατεύθυνση, min 2.

3. Οργάνωση δικτύου ενσωμάτωσης με τις υπόλοιπες διαδρομές, min 2.

• Φυσικό τοπίο:

1. Ποικιλία με διάκριση στην εναλλαγή τοπίου, min 3.

2. Φυσική ησυχία με διαδρομές χωρίς ηχορύπανση από μηχανήματα ή αυτοκίνητα, min 1000m συνεχόμενα.

3. Ελκυστικά φυσικά τοπία όπως ιδιαίτεροι βιότοποι, γεώτοποι, δάση, βραχώδεις σχηματισμοί, περιοχές με ορυκτά, κλπ, min 1.

4. Φυσικά νερά όπως πηγές, ποτάμια, ρυάκια, min 1.

5. Σημεία φυσικού κάλλους όπως σπήλαια, καταρράκτες, λίμνες, κλπ, min 1.

6. Εντυπωσιακά πανοράματα με συνεχή δυνατότητα θέας, min 1.

• Κουλτούρα:

1. Ευχάριστες σκηνές αστικού τύπου όπως παλαιά τμήματα πόλεων ή χωριών, αντιπροσωπευτικά κτίσματα, min 1.

2. Τοπικά σημεία έλξης όπως πολιτιστικά και ιστορικά ή ακόμα και με θρησκευτική σημασία, min 2.

3. Σημεία ενδιαφέροντος με εθνική σημασία όπως κάστρα, μοναστήρια, μνημεία κλπ, min 1.

• Πολιτισμός:

1. Περιοχές εντατικής ανάπτυξης (εντατικής οικοδομικής ανάπτυξης, βιομηχανικά πάρκα, εντατικές καλλιέργειες) max 300m.

2. Υπηρεσίες παροχής (όπως εστιατόρια με τοπική κουζίνα) min 1.

3. Σημεία προσέγγισης της διαδρομής είτε με δημόσια είτε με ιδιωτικά μεταφορικά μέσα, τουλάχιστον 2 φορές την ημέρα, min 1.

4. Χώροι ανάπαυσης όπως παγκάκια, τραπέζια πικ-νικ, υπόστεγα, min 2.

ΣΙΚΙΝΟΣ: ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΣ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ

Αρχαίες θέσεις - Προϊστορία και ιστορικοί χρόνοι

Η Σίκινος συμμετέχει ενεργά στο ιστορικό γίγνεσθαι του Αιγαίου. Το Παλαιόκαστρο, στο ακρωτήριο Μάλτα, φαίνεται ότι ήταν εκτεταμένος οικισμός ήδη από την πρωτοκυκλαδική περίοδο, με συνεχή κατοίκηση και κατά τους ιστορικούς χρόνους, μέχρι και τα τέλη της ελληνιστικής περιόδου.

Επιβεβαιωμένος αρχαίος οικισμός υπήρχε στη ορεινή θέση Αγία Μαρίνα στα νοτιοδυτικά του νησιού, όπου σώζονται κατάλοιπα οχύρωσης και δημοσίων κτηρίων της ύστερης αρχαιότητας.

Βορειοανατολικά της Αγίας Μαρίνας, σώζονται εντυπωσιακά τα κατάλοιπα του μοναστηριακού συγκροτήματος της Επισκοπής, σε υψόμετρο 270 μ.. Στο συγκρότημα δεσπόζει ο ομώνυμος ναός του 17ου αιώνα, ο οποίος αποτελεί μετεξέλιξη επιφανούς οικοδομήματος - πιθανότατα μαυσωλείου - της ύστερης αρχαιότητας. Ο ναός της Επισκοπής συνιστά μοναδικό αρχιτεκτονικό μνημείο διαχρονικής σημασίας και αντιπροσωπευτικό δείγμα της ιστορικής συνέχειας που διατρέχει το νησί στο διάβα των αιώνων.

Μεσαιωνική περίοδος - Νεότεροι χρόνοι

Εξαιρετικής σημασίας για το νησί είναι η ύπαρξη έξι βυζαντινών ναών, αριθμός εντυπωσιακός ανάλογα με το μέγεθος του νησιού. Οι ναοί αυτοί κοσμούνται από τοιχογραφίες που χρονολογούνται στον 13ο και 14ο αιώνα: 1. Παναγία στη Συκιά (περιοχή Αλοπρόνοιας), 2. Μεταμόρφωση του Σωτήρος (περιοχή Κάστρου-Χώρα), 3. Άγιος Στέφανος (περιοχή Χωριού), 4. Αγία Άννα (παρεκκλήσι στο συγκρότημα της Επισκοπής), 5. Άγιος Γεώργιος (περιοχή Επισκοπής - 1351) και 6. Άγιος Νικόλαος (Ράχες Κατέρου - 1300).

Στα τέλη του 15ου αιώνα ανάγεται η δημιουργία του ενετικού Κάστρου

πάνω από τις βόρειες ακτές της νήσου, αρχικού πυρήνα της σημερινής Χώρας. Κλασικό δείγμα οχυρωμένου οικισμού στις Κυκλάδες, διασώζει σε πολλά σημεία την αρχική του δομή και τη μικρή είσοδό του στα νοτιοδυτικά, το «Παραπόρτι». Μεταβυζαντινά μνημεία μείζονος σημασίας η ιστορική Μονή Ζωοδόχου Πηγής (1690), καστροειδούς μορφής οικοδόμημα που κυριαρχεί με τον όγκο του στο νησί και ο ναός της Παντάνασσας ή Τιμίου Σταυρού στο Κάστρο. Όλα τα παραπάνω σημεία πολιτιστικής - ιστορικής σημασίας συνιστούν σταθμούς ή γειτνιάζουν με το περιγητικό δίκτυο Διαδρομών Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος του νησιού.

ΣΙΚΙΝΟΣ: ΤΟ ΣΥΝΤΕΛΕΣΘΕΝ ΕΡΓΟ

- Το πρόγραμμα Χάραξης και Ανάδειξης Διαδρομών Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος στη ν. Σίκινο ξεκίνησε το 1995-96, με πρωτοβουλία του Τμήματος Πολιτισμού της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κυκλάδων. Με την εποπτεία του προϊστάμενου της υπηρεσίας και στα πλαίσια της Θερινής Πρακτικής Εξάσκησης (Θ.Π.Ε.) φοιτητών από τα Τμήματα Περιβάλλοντος και Ανθρωπογεωγραφίας Πανεπιστημίου Αιγαίου και το Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, έγινε καταγραφή δεδομένων του δικτύου λιθόστρωτων οδών και μονοπατιών της Σικίνου.

Το προϊόν της παραπάνω καταγραφής υπήρξε η βάση για τις πρώτες πιλοτικού χαρακτήρα παρεμβάσεις αποκατάστασης διέλευσης των παλαιών οδών και μονοπατιών, με στόχο την ανάδειξη επιλεγμένων διαδρομών, χαρακτηρίζοντάς τις - για πρώτη φορά - Διαδρομές Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος.

- Κατά το 2006, στα πλαίσια της συνεργασίας της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κυκλάδων με το Τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου για τη διαμόρφωση συγκεκριμένης μεθοδολογίας καταγραφής και αξιολόγη-

σης των περιγητικών δικτύων στις Κυκλάδες, εκπονήθηκε για το νησί τεχνική έκθεση, με την εφαρμογή (όπως και εισαγωγικά αναφέρθηκε) συγκεκριμένης πρακτικής σχεδιασμού - καταγραφής και ανάδειξης περιγητικών διαδρομών, μέσω της αξιοποίησης των δυνατοτήτων που παρέχουν τα συστήματα παγκόσμιου εντοπισμού γεωγραφικής θέσης (GPS), τα συστήματα γεωγραφικών πληροφοριών (ΣΓΠ) και η ψηφιακή χαρτογραφία.

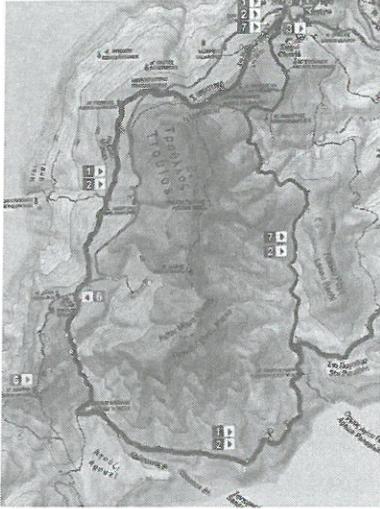
- Κατά το 2010, έγιναν στο αρχικά επιλεγμένο δίκτυο Διαδρομών Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος του νησιού εργασίες συντήρησης και ανάδειξης των υποδομών πεδίου κατά τόπους (καθαρισμός, επισκευαστικές εργασίες, σήμανση) οι οποίες υλοποιήθηκαν βάσει τεχνικών εκθέσεων για κάθε δράση, με ανάθεση σε τοπικά συνεργεία τεχνιτών.

- Κατά το 2014, με πρωτοβουλία του Δήμου Σικίνου και της Ελληνικής Εταιρείας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού και στα πλαίσια του προγράμματος «Μονοπάτια Πολιτισμού», ολοκληρώθηκε με επιτυχία στο νησί η σήμανση των πεζοπορικών διαδρομών. Στην ίδια δράση εντάχθηκε η δημιουργία και τοποθέτηση ενημερωτικών πινάκων σε κεντρικά σημεία του νησιού (Χώρα - Αλοπρόνοια), με χάρτη αποτύπωσης του δικτύου Διαδρομών, πλαισιωμένο από αντίστοιχο πληροφοριακό υλικό.

- Συμπληρωματικά στα παραπάνω και για την πληρέστερη πληροφόρηση του περιγητή, η υπηρεσία πολιτισμού Κυκλάδων της Περιφέρειας προτείνει την τοποθέτηση κατά μήκος των Διαδρομών Π.Ε. και ειδικότερα στα σημεία πρόσβασης στα μνημεία ή τόπους πολιτιστικού - ιστορικού ενδιαφέροντος, πινακιδίων ταυτότητας μνημείου πολιτισμού.

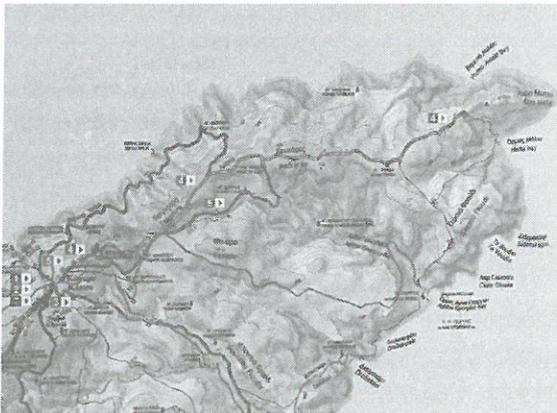
- Σήμερα λειτουργεί στη Σίκινο οργανωμένο περιγητικό δίκτυο έξι (6) σηματοδοτημένων Διαδρομών Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος. Παράλληλα κυκλοφορεί σε δύο γλώσσες ενημερωτικό φυλλάδιο για τις Διαδρομές (ελληνικά - αγγλικά).

- Το πρόγραμμα διεθνούς πιστοποίησης των μονοπατιών στις Κυκλάδες βρίσκει σήμερα ώριμη την εικόνα του περιγητικού δικτύου στο νησί. Ρεαλιστικός στόχος μπορεί να είναι η παράδοση στον περιγητή του δικτύου πιστοποιημένου για πεζοπορική χρήση μέσα στο 2016, με την απόκτηση σήματος ποιότητας.

Πίνακας του Δικτύου Διαδρομών Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος Ν. Εικίνου

1. Χωριό - Επισκοπή - Πηγάδι Μάναλη - Άγιος Παντελεήμονας - Κάτεργο - Αλοπρόνοια
2. Χωριό - Άγιος Δημήτριος - Άγιος Παντελεήμονας
3. Κάστρο - Άγιος Βλάσης - Πυργάρι - Αλοπρόνοια
4. Κάστρο - Μοναστήρι - Προφήτης Ηλίας - Αγία Τριάδα - Ακτή Μάλτα
5. Κάστρο - Δευτέρα Παρουσία - Αγία Φωτεινή - Προφήτης Ηλίας - Άγιος Ιωάννης - Κάστρο (κυκλική)
6. Επισκοπή - Αγία Μαρίνα

Το κοινοτικό αρχείο Σικίνου

Βασίλης Φραγκουλόπουλος
Νομικός-Οικονομολόγος

Από τις πολύτιμες αλλά αγνομένες ή δυσπρόσιτες πηγές της νεότερης και σύγχρονης ιστορίας και του νησιού αυτού είναι το κοινοτικό αρχείο. Συζητούμε για το σωζόμενο κοινοτικό αρχείο, δεδομένου ότι η απώλεια σχετικών εγγράφων, η διασπορά των πηγών σε ποικίλα αρχεία και η έλλειψη συστηματοποίησης και ταξινόμησης δεν βοηθούν τον μελετητή να φιλοτεχνήσει πλήρως και τεκμηριωμένα το ιστορικό πρόσωπο της νεότερης Σικίνου στις πολλές όψεις του*.

Η αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία Media dell' Arte** έχει καταγράψει και ευρετηριάσει επιβιώσαντα έγγραφα από το κοινοτικό αρχείο και έχει ψηφιοποιήσει μέρος από αυτά, υποκαθιστώντας ουσιαστικά την Αυτοδιοίκηση*** και την κεντρική ή περιφερειακή εξουσία και τις αρχειακές υπηρεσίες. Το ψηφιοποιημένο αρχείο έχει το μειονέκτημα ότι δεν είναι ευχερώς προσιτό στους ερευνητές****, έχει γίνει με τρόπο που δεν εγγυάται τη διαύγεια, την επιστημονική ταξινόμηση και την

* Γενικώς για την αρχειονομία βλ., inter alias, Judith Ellis (επιμ.), Η διαχείριση των αρχείων, μετάφραση: Ζωή Οικονόμου, επιστημονική επιμέλεια - απόδοση - ορολογία: Χριστίνα Βάρδα, Νίκος Καραπιδάκης, Νίκος Παντελάκης, Ζήσιμος Συνοδινός, εκδ. Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία -Τυπωθήτω/Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2000, και Αρχειονομία, η πρακτική των Γενικών Αρχείων του Κράτους, επιμ. Μαρία Χ. Βακαλοπούλου, Ν. Ε. Καραπιδάκης, Αθήνα 2012.

** Ιστορίες, Φολέγανδρος-Η ελάχιστη κλίμακα, Media dell' Arte, 2005, Αγαπητοί μας πατριώται και ευγενείς ξένοι...19ος - 20ος αιώνας. Η Φολέγανδρος μέσα από το κοινοτικό της αρχείο, Media dell' Arte - Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κυκλάδων 2006,

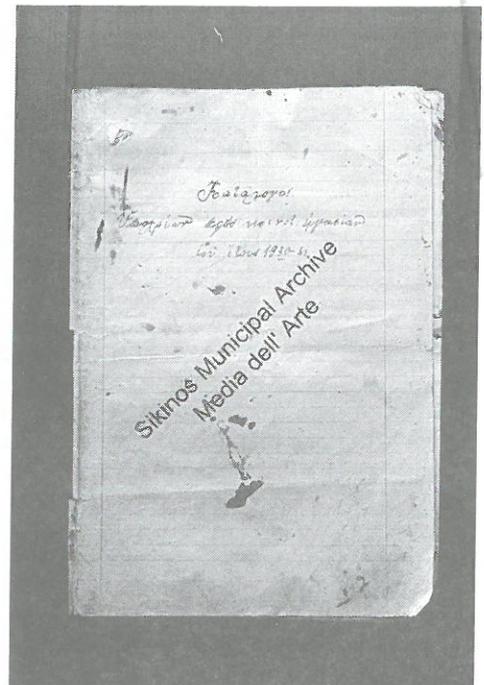
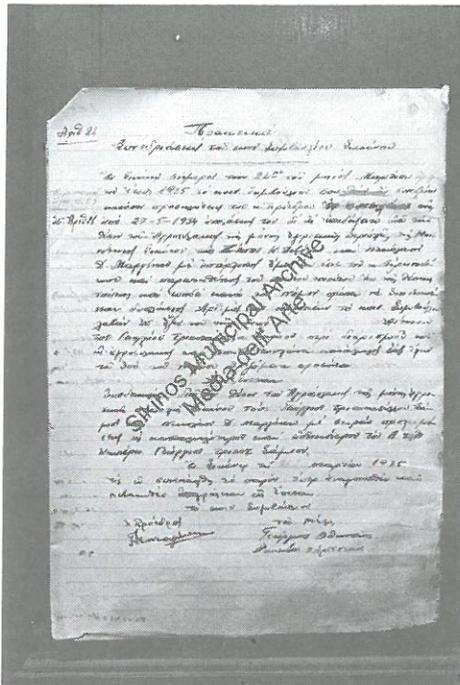
*** "Καποδίστριας" και διαχείριση δημοτικών αρχείων, ημερίδα της Ελληνικής Αρχειακής Εταιρείας, Αθήνα, 18 Μαρτίου 2000, <http://www.eae.org.gr/cnfr/cnfr-ota.html> (9/5/2016).

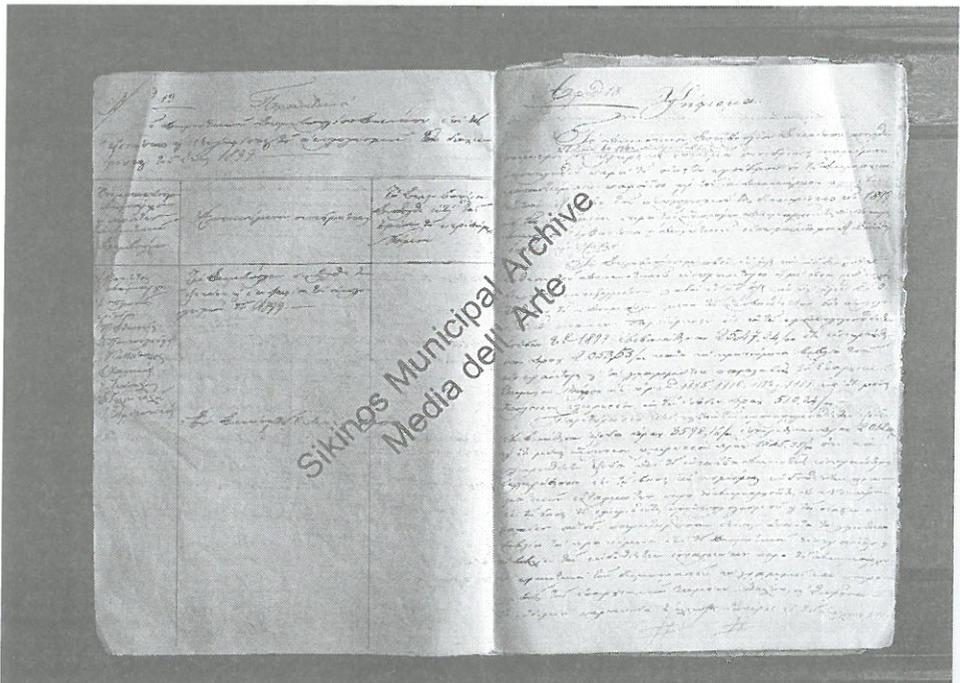
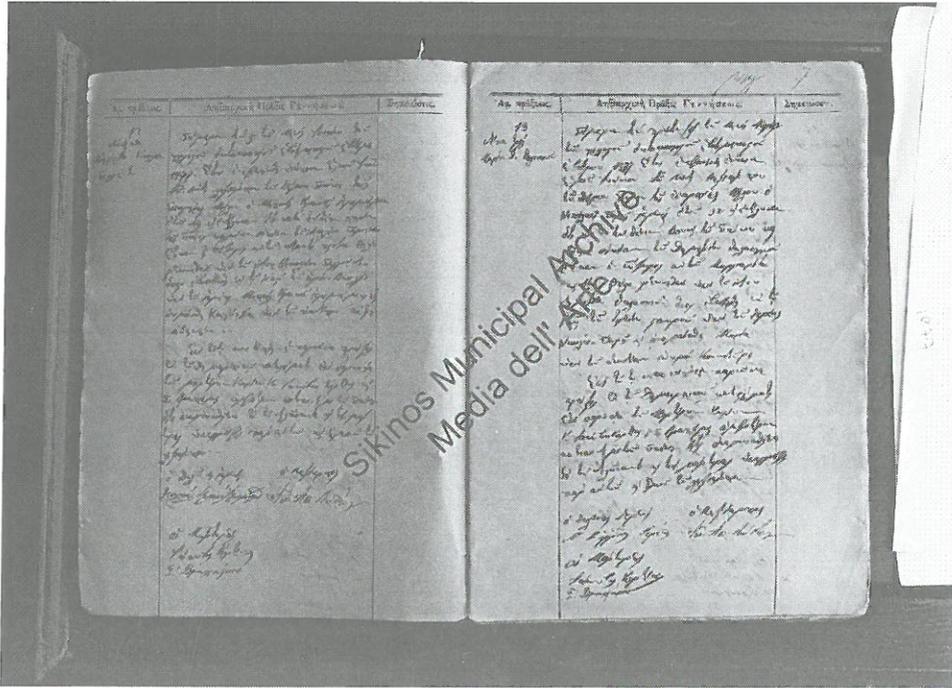
**** Δε συμβαίνει το ίδιο με την καταγραφή, καταλογογράφηση και ευρετηρίαση του Αρχείου της Διεύθυνσης Σμυριδορυχείων Νάξου από την αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία «Αρχείων Τάξις», αρχείο που απόκειται στα ΓΑΚ - Τοπικό Αρχείο Νάξου.

προσβασιμότητα, ενώ αποτελεί πνευματικό κτήμα και αντικείμενο αξιοποίησης από την εταιρεία, η οποία το επεξεργάστηκε και στην οποία οφείλει κανείς να αναγνωρίσει τουλάχιστον την προσπάθεια διάσωσης από την Ηροστράτεια λογική πολλών τοπικών αρχόντων. Το μόνο ελαφρυντικό που μπορεί κανείς να αναγνωρίσει στους τελευταίους είναι η αγνωσία για τη χρησιμότητα του σχετικού υλικού για τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης και η απουσία αρχειακής συνείδησης.

Το καταγραφέν αρχείο καταλαμβάνει κυρίως τον 20ό αιώνα και περιέχει: πρακτικά κοινοτικού συμβουλίου, μπρώα αρρένων και θηλέων, έγγραφα πρωτοκόλλου, προϋπολογισμούς, γεωργικές στατιστικές και απογραφές, καταστάσεις υποχρεωτικής (προσωπικής) εργασίας, ποικίλου περιεχομένου έγγραφα κλπ. Το παλαιότερο έγγραφο που ανιχνεύεται είναι του 1858 και αφορά ληξιαρχική πράξη, ενώ το απώτερο μπρώα αρρένων αφορά στο έτος 1879.

Παραθέτουμε επιλογή μερικών εγγράφων στις επόμενες σελίδες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΓΑΒΑΛΑΣ Ζ., *Περί της νήσου Σικίνου πραγματεία* (1885)
- ΓΑΒΑΛΑΣ Ζ., *Ανέκδοτο σιγίλιο περί του εν Σικίνω ναού της Επισκοπής* (1930)
- ΓΑΒΑΛΑΣ Ζ., *Η Νήσος Σίκινος* (1931)
- ROSS L., *Αρχαιολογία της Νήσου Σικίνου* (1837)
- ROSS L., *Inselreisen* (1912)
- FRANZ A., THOMPSON H., TRAVLOS J., *The temple of Apollo Pythios on Sikinos* (1969)
- ΜΗΤΣΑΝΗ Α., *Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Σίκινος* (2002)
- Ο ΦΥΤΙΚΟΣ ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΤΗΣ ΣΙΚΙΝΟΥ (των μαθητών του Γυμνασίου-Λυκείου Σικίνου, Σίκινος 2003)
- ΤΣΑΚΙΡΗΣ Κ., *Σίκινος* (1996)
- ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ Α., *Κυκλαδικά – γεωγραφία και ιστορία των Κυκλάδων Νήσων* (1874)
- ΘΕΟΧΑΡΗΣ Δ., *Νεολιθικός πολιτισμός* (2010)
- RENFREW C., *Η ανάδυση του πολιτισμού – οι Κυκλάδες και το Αιγαίο στην 3^η χιλιετία π.Χ.* (2009)
- BROODBANK C., *Οι πρώιμες Κυκλάδες* (2009)
- AGER S., *Interstate Arbitrations in the Greek World 337- 90 B.C.* (1998)
- BRAUDEL F., *Μεσόγειος* (3 τ. 1991, 1998)
- MILLER W., *Ιστορία της φραγκοκρατίας εν Ελλάδι 1204-1566* (1960)
- LOCK P., *Οι φράγκοι στο Αιγαίο 1204-1500* (1998)
- ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ Π., *Γράμματα των τελευταίων φράγκων δουκών του Αιγαίου Πελάγους* (1924)
- ΤΟ ΔΟΥΚΑΤΟ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ – Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης (Συλλογικό, 2009)
- ΤΟ ΑΙΓΑΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ – ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ 15ος-17ος αιώνας (Συλλογικό, 2010 – βλ. Δ. Δημητρόπουλος, Σ. Κακλαμάνης)
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΝΑΥΤΙΛΙΑ 1453-1850 (Συλλογικό, 1972)
- ΣΑΘΑΣ Κ., *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς* (1869)
- ΣΙΑΤΡΑΣ Δ., *Ο κοινοτικός πολιτισμός της τουρκοκρατούμενης νησιωτικής Ελλάδας* (2007)
- EARL P., *Κουρσάροι της Μάλτας και της Μπαρμπαρίας* (2010)
- ΚΡΑΝΤΟΝΕΛΛΗ Α., *Ιστορία της πειρατείας στους χρόνους της τουρκοκρατίας* (2 τ., 1991, 1998)
- ΚΡΑΝΤΟΝΕΛΛΗ Α., *Ελληνική πειρατεία και κούρσος* (1998)
- ΘΕΜΕΛΗ - ΚΑΤΗΦΟΡΗ Δ., *Η δίωξις της πειρατείας* (1973)
- TOURNEFORT J.P., *Relation d'un voyage du Levant* (1717)
- BENT J.T., *The Cyclades: or Life among the Insular Greeks* (1885)
- BENT M., *World enough, and time* (2006)
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Α., *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985* (2002)

Από το βιβλίο του Πέτρου Κ. Φροντίστα, *Σίκινος μια ιστορία*, Μανδραγόρας, Αθήνα 2012, σ. 91.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΙΚΙΝΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΤΗΣ Ε.ΚΥ.Τ.

Αλοπρόνοια, το λιμάνι της Σικίνου

Πλακόστρωτο στη Χώρα Σικίνου

Ένας Σικινιώτης ασπρίζει το πλακόστρωτο της Χώρας

Κατεβαίνουν από το μοναστήρι της Χρυσοπηγής στο Κάστρο

Προσκύνημα στην Παναγία Παντοχαρά, το εκκλησάκι του Οδυσσέα Ελύτη

Αντικρίζοντας το Κάστρο από τον παλιό ανεμόμυλο

Επίσκεψη στο οινοποιείο Σικίνου

Καθ' οδόν προς την Επισκοπή (Ρωμαϊκό μαυσωλείο του 3^{ου} αι. μΧ.)

Επίσκεψη στην Επισκοπή

Ο Δήμαρχος της Σικίνου κ. Βασίλης Μαράκης χαιρετίζει την εκδήλωση

Χαιρετισμός του προέδρου του Συλλόγου Σικινητών κ. Πασχάλη Συρίγου

Illustrazione di G. C. ...

VUE DE L'ISLE DE SIKINO.

A.P.D.R.

Illustrazione di G. C. ...

